

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TARAMA SÖZLÜKLERİNDE KILIK KIYAFET
SÖZCÜKLERİNİN DİL BİLGİSEL İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül ŞENDÖL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ümit Özgür DEMİRCİ

Düzce

Haziran, 2021

T.C.
DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TARAMA SÖZLÜKLERİNDE KILIK KIYAFET
SÖZCÜKLERİNİN DİL BİLGİSEL İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ayşegül ŞENDÖL

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ümit Özgür DEMİRCİ

Düzce

Haziran, 2021

KABUL VE ONAY

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma jürimiz tarafından Anabilim Dalında oy birliği / oy çokluğu ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Üye Akademik Unvanı, Adı-Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

30/06/2021

Prof. Dr. Zafer AKBAŞ

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Tarama Sözlüklerinde Kılık Kıyafet Sözcüklerinin Dil Bilgisel İncelenmesi başlıklı bu tez, Tarama Sözlüklerindeki kılık kıyafet sözcüklerinin incelenmesi ile oluşturulmuş bir çalışmadır.

Bu çalışmada 164 kıyafet ismi madde başı olarak listelenmiştir. Bu kıyafet isimlerinin tanımlarına ve örneklerine *Sözlük* kısmında yer verilmiştir. *Sözlük* kısmında yer alan madde başları Tarama Sözlüklerindeki tanım ve örnekleriyle birlikte verilmiştir. Yine her madde başındaki kıyafet adının etimolojisi çeşitli etimolojik sözlükler kullanılarak açıklanmıştır. Tarama Sözlüklerinde yer alan kıyafet adları çalışması şu konulardan oluşmaktadır: Kıyafet ve giyim olgusu, kıyafet adlarının incelenmesi, leksik-semantic sınıflandırma, kıyafetlerin dil bilgisel gösterimi, yörelere özgü kıyafetlerin kullanımı. Tarama Sözlüklerinde yer alan çok anlamlı kıyafet adları birden fazla sınıflandırma altında gösterilmiştir.

Farklı kaynaklarda kıyafetlerle ilgili hazırlanmış pek çok bilgi mevcuttur. Ancak bu bilgiler oldukça dağınıktır. Bu bilgilerin bir kısmı ise günümüze ulaşmamıştır. Kıyafet üzerine yapılmış çalışmalar çok fazla değildir. Bu çalışmalardan yararlanılarak ele geçirilen bilgilerin derlenip toparlanması, karşılaştırılması gerekir. Kıyafetlerle ilgili yapılan en önemli iki çalışma ön plana çıkmaktadır: Reşat Ekrem Koçu'nun *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* ile Baybars Gülensoy'un *Türkiye Giyim-Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Çalışmanın hazırlanmasında, Salih Köse'nin *Eski ve Orta Türkçe Metinlerindeki Kıyafet Adları ve Dil İncelemesi* adlı doktora tezi çerçeveye itibariyle örnek alınmıştır.

Tez sürecinde düşünceleriyle, çalışmalarlarıyla ve çeşitli kaynaklara ulaşmam konusundaki yardımlarıyla her zaman yanımda olan danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üy. Ümit Özgür DEMİRCİ hocama, tezi hazırlarken öneri ve görüşleriyle tezin hazırlanmasında büyük katkıları olan Dr. Öğr. Üy. Şenel GERÇEK hocama ve tezdeki düzeltmelerde yardımcı olan Dr. Öğr. Üy. Mehmet HAZAR hocama teşekkürü bir borç bilirim.

AYŞEGÜL ŞENDÖL
DÜZCE, 2021

ÖZET

TARAMA SÖZLÜKLERİNDE KILIK KIYAFET SÖZCÜKLERİNİN DİL BİLGİSEL İNCELENMESİ

ŞENDÖL, Ayşegül

Yüksek Lisans, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ümit Özgür DEMİRCİ

Haziran, 2021, + sayfa

Bu çalışma, *Tarama Sözlüklerinde* yer alan kılık kıyafet sözcüklerinin derlenip incelenmesiyle hazırlanmıştır. *Tarama Sözlüklerinde* toplam 164 kılık kıyafet sözcüğünün madde başı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Çalışmada kıyafetler, korunma ve örtünme temel işlevleri dikkate alınarak sınıflandırılmıştır. Bu işlevlerin dışında kalanlar, örneğin küpe, bilezik, yüzük gibi süs eşyaları, sınıflandırma dışında tutulmuştur. Tezin birinci bölümünde, kıyafet ve giyim kavramları, tüm yönleriyle incelenmiştir. Tezin ikinci bölümünde, kıyafet adları tablo şeklinde gösterilmiştir. Tezin üçüncü bölümünde, kıyafet adları vücutta giyildikleri yerlere göre sınıflandırılmıştır. Tezin dördüncü bölümünde kıyafet adları leksik-semantik biçimde sınıflandırılmıştır. Tezin beşinci bölümünde, kıyafet adları dil bilgisel olarak incelenmiştir. Tezin son bölümünde ise yörelere özgü kullanımları gösterilmiştir. Çalışma sonuç ve açıklamalar bölümleri ile tamamlanmıştır. Tezin açıklamalar kısmında, kıyafet isimleri köken bilimsel olarak incelenip açıklanmıştır. Kılık kıyafet uygarlığın ve toplumun vazgeçilmez bir parçasıdır. Bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de, Eski Türkçeden günümüze kadar ulaşan pek çok kıyafet ismi bulunmaktadır.

Türkçenin söz varlığını korumak ve aydınlatmak için kıyafet isimlerinin ortaya konması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Kıyafet İsimleri, İşlev, Kökenbilim, İnceleme, Giyim

ABSTRACT
**GRAMMATICAL ANALYSIS OF APPEARANCE WORDS IN TARAMA
DİCTIONARİES**

ŞENDÖL, Ayşegül

Master's Degree, Department of Turkish Philology

Thesis Supervisor: Dr. Öğr. Üyesi Ümit Özgür DEMİRCİ

June, 2021, ...+ ... pages

This study was prepared by compiling and analysing appearance words in Tarama Dictionaries. It was identified that 164 appearance words were used as headwords in Tarama Dictionaries. In this study, dresses were categorized by considering their protection and purdah functions. The dresses that do not have above-mentioned functions such as earrings, bracelets, ornaments like rings were excluded from categorization. In the first section of the thesis, concepts of dress and clothing were analysed in all their parts. In the second section of the thesis, the names of dresses were shown as tables. In the third section of the thesis, dress names were categorized based on places they are worn on the body. In the fourth section of the thesis, dress names were lexis-semantically categorized. In the fifth section of the thesis, dress names were grammatically analysed. In the last section of the thesis, the local uses of the names of dresses were shown. The study was completed with results and descriptions sections. In the descriptions section of the thesis, dress names were etymologically analysed and explained. Appearance is an indispensable part of civilization and society. As in all languages, there are many names of dresses in Turkish that have reached from Old Turkish to the present day. It is important to reveal the names of dresses for preserving and illuminating the vocabulary of Turkish.

Keywords: Dress Names, Function, Etymology, Analysis, Clothing

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
ÖN SÖZ.....	ii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR VE İŞARETLER.....	viii
GİRİŞ.....	8
AMAÇ VE YÖNTEM	15
TARAMA SÖZLÜKLERİ	17
1. KIYAFET VE GİYİM OLGUSU	18
1.1. Kıyafet ve Giyim Olgusunun Tarihsel Gelişimi.....	18
1.2.Kıyafet ve Moda	19
1.3.Kıyafet ve Din	21
1.4.Kıyafet ve Kimlik	22
1.5.Kıyafet ve Türküler	23
1.5.1.Gölmek.....	24
1.5.2.Yazma.....	24
1.5.3.Poşu.....	24
1.5.4.Şalvar.....	25
1.5.5.Yağlık-Mendil.....	25
1.5.6.Kalevre.....	25
1.5.7.Yemeni.....	26
1.5.8.Kontuş.....	26
2.KIYAFET ADLARININ TANIMLARI VE ÖRNEKLERİ	27
3.TARAMA SÖZLÜĞÜNDEKİ KIYAFETLERİN SINIFLANDIRILMASI42	
3.1.Vücutta Giyildikleri Yere Göre Kıyafet Adları	43
3.1.1.Başa giyilenler	43
3.1.2.Boyna giyilenler	51
3.1.3.Kola giyilenler	51
3.1.4.Ele giyilenler	52

3.1.5.Ayağa giyilenler	56
3.1.6.Bele giyilenler	56
3.1.7.İçe Giyilenler	56
3.1.8.Dışa Giyilenler	57
4. LEKSİK-SEMANTİK SINIFLANDIRMA	67
4.1.Adını kumaşından alan kıyafetler	67
4.2.Adını şeklinden alan kıyafetler	70
4.3.Adını benzediği nesneden alan kıyafetler	72
4.4.Adını yapımında kullanılan hammadde/malzemedden alan kıyafetler ..	74
4.5.Adını vücutta giyildiği yerden alan kıyafetler	76
4.6.Adını vücutta kapladığı organdan alan kıyafetler	79
4.7.Adını eylem-nesne ilgisinden alan kıyafetler	81
4.8.Adını işlevinden alan kıyafetler	83
5.KIYAFET ADLARININ DİL BİLGİSEL İNCELENMESİ.....	84
5.1.Basit Yapıdaki Kıyafet Adları.....	84
5.2.Türemiş Yapıdaki Kıyafet Adları.....	85
5.2.1.İsimden Türeyen Kelimeler.....	85
5.2.2.Fülden Türeyen Kelimeler.....	87
5.3. Birleşik Yapılı Kıyafet Adları.....	88
5.3.1.Tamlamalarla Kurulan Kıyafet Adları.....	88
5.3.1.1.Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısında Kurulan Kıyafet Adları...88	
5.3.1.2.Sıfat Tamlaması Yapısında Kurulan Kıyafet Adları.....	90
6.YÖRELERE ÖZGÜ KIYAFETLERİN KULLANIMI	91
SONUÇ	93
DİZİN.....	97
AÇIKLAMALAR.....	101
KAYNAKÇA.....	106
RESİMLER LİSTESİ	110
GRAFİKLER TABLOSU.....	111

KISALTMALAR VE İŞARETLER

s	Sayfa
vd	Ve diğçerleri
TS	Tarama Sözlükleri
Akt	Aktaran
TDK	Türk Dil Kurumu
DS	Derleme Sözlüğü
Uyg	Uygurca
DLT	Dîvânu Lugâti't Türk
EDPT	An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish
TT	Türkiye Türkçesi
KB	Kutadgu Bilig
Tkm	Türkmence
Kır	Kırgızca
Kzx	Kazakça
Nog	Nogayca
Osm	Osmanlıca
Soğd	Soğdça

GİRİŞ

Bir ulusun dünya görüşü, yaşayış biçimi, gelenek ve görenekleri, inançları o ulusun kültürünü oluşturur. Giyim kuşam da bu kültürün ayrılmaz bir parçasıdır. Giyim kuşam örnekleri, ait olduğu toplumun yaşayışı ile ilgili pek çok bilgiyi verebilir. Bu bilgiler kuşaktan kuşağa aktarılarak günümüze kadar ulaşır (Göçer, 2012: 50).

Türk kültüründe giyim kuşam deyince akla öncelikle kıyafet gelmektedir. Kıyafete verilen değer bölgelere, yörelere, şehirlere, köylere göre biçimlenir. Kıyafet; rengine, desenine, kumaşına, biçimine göre belirli unsurları ortaya koyar. Ayrıca, toplumda statü göstergesi olabilir.

Çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan *kılık*, *kıyafet*, *giysi*, *elbise* gibi kavramlarının nasıl ayrılacağı ve değerlendirileceği hala tartışılan konulardan biridir. Arapça kökenli bir sözcük olana “kıyafet”, Türkçe Sözlük’te “kılık, giysi”, “giysi” ise “her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, kıyafet, çamaşır, libas” şeklinde tanımlanmaktadır (Türkçe Sözlük, 1988: 1312-858). Bu tanımlar, her iki sözcüğün de aynı anlama gelecek şekilde kullanıldığını göstermektedir. Bu sözcüklere sadece ‘giysi’ şeklinde tanımlanan “elbise ve giyim” sözcükleri de eklendiğinde aynı kavramı ifade eden beş farklı sözcük ortaya çıkmaktadır: Kılık, kıyafet, giysi, elbise ve giyim (TS. bk. 1988: 694-858).

Bu sözcükler arasında kıyafet, insan vücuduna giyilen her türlü nesneyi kapsadığından en genel tanım olarak ele alınabilir. Eicher-Kaiser ve Nicklas-Pollen gibi araştırmacılar da her türlü giysiyi kıyafet olarak tanımlamışlardır (Köse, 2018: 12).

Türk Dil Kurumu *Büyük Türkçe Sözlük*’te *kıyafet* sözcüğü “Her türlü giyim eşyası, giyecek, elbise, giysi, esvap, libas, urba” şeklinde tanımlanır (TDK, 2011: 1431). Türk kültürü coğrafi değişikliklerin de etkisiyle, tarih boyunca çeşitli toplumlarla karşılaşmış, bu toplumların kültürlerini etkilediği gibi kendi de o kültürlerden etkilenmiş, bu kültürlerden aldığı çeşitli öğelerle zenginleşmiştir. Bu zenginlik, *kıyafet* kavramının farklı kökenlere ait pek çok karşılığı olmasını sağlamıştır. Kıyafet kavramıyla ilgili tanımlar dilde hem ifade bolluğu sağlamış hem de araştırmacıların konularını çeşitlendirmiştir. Bu bağlamda Nebi Bozkurt’un İslâm Ansiklopedisinin “kıyafet” maddesine eklediği tanım oldukça işlevseldir: “Giyim

kuşama da hem insanın kişiliğini yansıtması hem de geleneğin devamlılığını göstermesi açısından *kıyafet* adı verilmiştir” (Bozkurt, 2002: 508).

Çeşitli tanımlara göre *giyim*: “bedeni örten her türlü elbise, ayakkabı, makyaj ve aksesuarlar ve bunların kullanılma biçimleri” (Tezcan; 1983; Türkoğlu; 2002). “medeniyetlerin gelişmesi ile değişiklik gösteren, insan vücuduna şekil veren kıyafetlerin tümü” (F. Bayraktar, 1983: 1). “cinsiyet, statü, etnik köken ve yaş gibi” her türlü kişisel özellikleri yansıtan kimliksel iletişim aracıdır (Dursun vd. 2019: 57). Kıyafetin kullanımı doğa şartları karşısındaki korunma içgüdüsünden kaynaklanır. Zaman içerisinde ihtiyaçların değişmesi ve çeşitlenmesi, kıyafetlerin yeniden sınıflandırılmasına neden olmuştur. İnanç, folklor ve statü gibi kültürel unsurlar da bu çeşitlenmede rol oynamıştır. Doğal olarak kıyafetlerdeki değişim insanlığın gelişim ve değişimiyle paralel olarak ilerlemiştir. Dünya üzerindeki insanlar ortak bir başlangıç noktasına sahip olsalar da zaman içerisindeki yaşanmışlıklar ve tercihler kültürel olarak ayrılmaya sebep olmuştur. Yaşanılan coğrafya, tanışılan kültürler, dini yönelişler, kişiler arası ilişkiler, ihtiyaçlar ve tabiat şartları ortak geçmişe sahip insanlığın pek çok farklı kültüre ayrılmasını sağlar. Dil, din, görünüm, kılık-kıyafet, yaşayış ve ritüeller bu sebeplerin neticesinde ayrı ayrı teşekkül etmiştir. Kültürler bu göstergeler üzerinden anlaşılmış ve tanımlanmıştır. Attila Erden kılık kıyafet kültürünün yerel kodlarını incelemiş, Anadolu kültürü üzerinden belli başlı söylemler geliştirmiştir: “Kıyafet kültürü, insanlar hakkında birçok bilgi barındırması açısından önemlidir. Bütün toplumlarda giysi ile ilgili değer yargılarının, inançların, törelerin, üretilen obje, renk ve biçimlerin oluşturduğu karmaşık bir yapı vardır. Bu kompleks yapı, toplumların giysi kültürünü oluşturur. Bir toplumun giysi kültürü bize o toplumun özgün çevreyle ilgili koşullarını, ekonomik yapı ve olanaklarını, çeşitli görenek ve törelerini, değer yargılarını, estetik ve sanatsal özelliklerini, etik değerlerini kapsamlı bir biçimde tanıma konusunda oldukça önemli” (Erden, 1998: 6). bilgiler verir. Kıyafet kültürel ayrımın takibi noktasında en temel göstergeler arasında yer almaktadır. Kişinin kılık kıyafetine bakılarak yeri geldiğinde yaşadığı coğrafya, mensup olduğu millet, mensup olduğu din veya zümrenin rahatlıkla tespit edilebilmesi mümkündür. Örneğin coğrafyasının büyük bir bölümü çöllerden oluşan Arap toplumları beyaz renkli, ince, bütün bir elbise giyerken, coğrafyasının büyük bir bölümü karlarla kaplı olan Rus ve Moğol toplumları ise kalın hayvan kürkünden

yapılan kıyafetleri tercih etmektedir. Benzer bir durum Türk toplumu için de geçerlidir. Özellikle göçebe dönemlerin tesiriyle deri kullanımı yaygındır. Aynı zamanda taşıma kolaylığı sağlaması için kalın ve hafif giysiler tercih edilmiştir. Genele göre daha fazla göç kültürüne sahip olan Türk toplumu yaşadığı coğrafyaya binayen kılık kıyafet anlayışını da sürekli şekilde güncellemiştir.

Bu değişim ve çeşitlilik kıyafetlerin adlandırılmasına da yansır. Bunların açıklanmasında dilbilim, halk bilimi, sosyoloji, psikoloji, tarih, antropoloji gibi alanları kapsayan disiplinlerarası bir metod gerekli olmuştur. Bu nedenle kılık kıyafetin kullanım amaçları ve sembolik değerleri çok sayıda araştırmaya konu edilmiştir. Çeşitli disiplinlerin verileriyle kıyafetlerin üzerine rasyonel söylemler ve tanımlamalar yapılmıştır. Sosyolojik olarak “Kılık kıyafet, insanların bir gruba aidiyetinin bir sembolü olarak değerlendirilmektedir. İnsanın duygularını, mevkini, kabilesini, cinsiyetini, yöresini, milletini, medeniyetini temsil edebilen, ortaya koyabilen önemli bir semboldür” (Abalı, 2009: 14). Bu çalışmalarda faaliyet gösterilen akademik alanın terminolojisine ağırlık verilecek şekilde sonuçlar elde edilmiştir.

Giysi'nin tanımı ise kıyafete göre daha dar tutulmuş, vücuda giyilen her türlü nesne *giysi* olarak kabul edilmiştir. Eskiden beri *giysi* ile *giyim* aynı anlama gelecek şekilde kullanılmaktadır. *Elbise* ise *giysi* olarak tanımlansa da kullanım ve şekil olarak farklılık göstermekte, *giysiye* göre daha sınırlı bir anlamı karşılamaktadır (Köse, 2018: 12).

Giysi sözcüğü *giymek* eylem kökünden türetilmiştir. *Giymek* sözcüğü DLT'de “kedmek” (giymek) şeklinde geçer. Ayrıca “kedgü” (giyilecek nesne), “kedilmek” (giyilmek), “kedindi ton” (çok giyilen elbise), “kedrülme” (giyilmek), “kedürme” (giydirmek) şekilleri de vardır (Atalay, 1999: 292-293-294).

Günümüzde *giymek* sözcüğü *Türkçe Sözlükte* “örtünüp korunmak için bir şeyi vücuda geçirmek” olarak tanımlanır (Tdk, 1998: 858).

Giyinme kavramı temelde mahrem yerleri örtme amacına işaret eder. *Kıyafet* sözcüğü başlangıçta örtünme ihtiyacını karşılayan anlamında kullanılmıştır. Ancak zaman içerisinde gündelik hayatın derinleşmesi ve çeşitlenmesi insanların

beklentilerini de geliştirmiştir. İhtiyaçlar, Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisindeki ilk basamaklardan yukarı çıkıldıkça giyinme ve kıyafet kavramlarından beklentiler de yükselmiştir. Artık kıyafet bir temel ihtiyaç gidericisi olmaktan çıkıp kişisel bir statü göstergesi haline dönüşmüştür. Bu durum kıyafet türlerine de yansımıştır. Üç ile beş çeşit arasında sınıflanan kıyafetler (çarık, şalvar, palto, çorap vb.) her geçen gün artan çeşit sayısı ile birlikte yüzlere ulaşmıştır. Artık giyinmek zaruri bir ihtiyaç gidermekten çok estetik ihtiyaçları giderme anlamına gelmiştir. Giyilen her kıyafet çeşidi giyinme kavramına da söylemsel zenginlik katmıştır: “ Örneğın, örtmek (tülbent örtmek), takmak (kravat takmak), dolamak (atkı dolamak) gibi kullanılan farklı fiillerde kıyafetin ne şekilde giyildiğini bizlere gösterir” (Toktar, 2017: 1).

Giyinmenin amacı ve ortaya çıkışı, eski çağlardan beri sorgulanmış, çeşitli zamanlarda yapılan farklı alan çalışmalarında pek çok tanım ve açıklama üretilmiştir. *Giyinmek* kavramı günümüzde artık psikolojik, sosyolojik, dini vb. pek çok arka planı bulunan derinlikli bir olgu olarak kabul edilmektedir.

Ümid Meriç giyim olgusunu, “insanın mevkiini, cinsiyetini, kabilesini, bölgesini, milletini, medeniyetini ve hatta duygularını ortaya koyabilen en müessir ifade vasıtalarından biri” olarak tanımlar. Ona göre giyim, bireyin taşıdığı bir bayraktır. Bu yüzden giyinme olgusunu tek bir açıdan ele almak oldukça zor, hatta imkânsızdır (Meriç, 1991: 30). Meriç, giyinmenin üç temel ihtiyaç üzerinden şekillendiğini söyler. 1. İnsanı soğuk-sıcak, kar-yağmur gibi doğal etkilerden korumak, 2. Örtünmek, 3. Şekil ve güzellik kazanmaktır (Meriç, 1991: 30). Bu üç temel ihtiyaç giyim kavramının ulaşabileceği anlam evrelerinin sınırını göstermesi bakımından önemlidir.

Meriç'e göre kıyafet, bir kültür göstergesidir. Kıyafeti giyen insanın yazılı olmayan pek çok kültürel kodu kıyafetinin üzerinde gizlenmiştir. Genellikle, bireylerin toplum içerisindeki kabullerinde bile bu gizli gösterge sistemi işlemektedir. İşlevsel bir aidiyet göstergesi olan kıyafet bir anlamda bireylerin kültürel kimliğiyle de birleşmektedir. Bu nedenle her millet kültürünü inşa eden yapısal unsurlarını az ya da çok kıyafetlerinde göstermeyi tercih etmiş, böylece kıyafet olgusu doğuştan gelen bir kimlik unsuru haline dönüşmüştür. Meriç bu durumu şöyle ifade eder: “Kıyafet, bir semboldür. Bizim hangi gruba ait olduğumuzu belirtir. Örneğın Kızılderililerin uzun

tüylü başlıkları, dar paçalı pantolonları ile Eskimoların buzdan evler önünde parkalarıyla durmaları, zengin bir sınıfa mensup Çinli bir erkeğin mor veya siyah elbisesi bu kavimlerin bize örneklerini yansıtır” (Meriç, 1991: 32). Dünyanın farklı milletlerinde görülen sembolik giyim anlayışı Türk kültüründe de güçlü bir karşılığa sahiptir. Örneğin; II. Mahmud ve III. Selim dönemlerinden itibaren Türk insanının hayatında başlayan Doğu-Batı paradigması ilk karşılığını kıyafet alanında bulmuştur. Artık bir tarafta geleneksel giyimi (sarı, cübbe, şalvar, cepken vb.) tercih edenler diğer tarafta ise Avrupaî giyimi (fes, istanbulin, redingot vb.) tercih edenler vardır. Bu gruplara mensup bireyler aidiyetlerini ilk olarak kıyafetleri üzerinden göstermeyi seçmişlerdir. Öte yandan, lider figürünü temsil eden bireyler belli başlı kıyafetleri (şapka, gömlek, ceket vb.) giyerek Batı paradigmasını kişilikleri ve düşünceleriyle özdeşleştirmeyi başarmışlardır.

Yaşanılan coğrafya, dini, kültürel ve siyasi etkileşim gibi unsurlar tüm toplumların kıyafet anlayışına tarih boyunca yön vermiştir. Örneğin hayvancılık ve toprakla geçinen ilk Türk devletlerinin vatandaşları, çalılara, taşlara ve soğuğa dayanabilen elbiseler giymişlerdir (Ögel, 1991: 2). Orta Asya coğrafyasında göçebe yaşam tarzını benimseyen ve hayvancılıkla uğraşan Eski Türk toplumları ise genellikle deriden yapılmış kıyafetleri tercih etmişlerdir. Savaşçı toplumlar ise şalvar veya pantolon giymişlerdir. Örneğin Hunlardan itibaren atlı birliklerin ortaya çıkmasıyla Türk savaşçılar pantolon giymeye başlamışlardır (Ögel, 1985: 9).

Tarih boyunca tüm bu giysilerin üretiminde kullanılan ham maddeler de yaşanılan çevreye göre değişiklik göstermiştir. Hayvancılıkla uğraşılan yerlerde yün; pamuğun ve ketenin yetiştiği yerlerde pamuklu ve keten dokumalar; ipekböcekçiliğinin yaygın olduğu yerlerde ise ipekli dokumalar ön plana çıkmıştır.

Halk bilim araştırmaları, kılık kıyafetin kullanım ve sembolik değeri üzerine dört temel maddenin öne çıktığını göstermektedir: “Bu doğrultuda “giyim”i; (1) vücudu çeşitli dış etkilere koruma ve vücudun gizlenmesi gereken bölümlerini örtme amacıyla baştan ayağa kullanılan giysilerin tümü, (2) bu giysileri tamamlayan bezekler (kuşam-takı-aksesuar), (3) yüz yazmacılığı (makyaj) ve saç bakımı/şekilleri, (4) bunlara yönelik her türlü üretim ve tüketim faaliyetleri ile bu doğrultuda oluşmuş inanç, değer, kabul, ritüel, tabu ve kaçınmaların bütününe içeren kapsayıcı bir terim

olarak değerlendirmek yerinde olacaktır” (Tezcan, 2000: 121; Türkoğlu, 2002: 22; Eroğlu-Yatman, 2008: 38, 45).

Tarama Sözlüklerinde *Kılık Kıyafet Sözcüklerinin İncelenmesi* başlıklı bu tez Tarama Sözlüklerinde yer alan kıyafet adlarıyla ilgili sözcükleri konu edinmektedir. Tarama Sözlüklerinin önemi, kurgusal yapısında taşıdığı düşünce itibariyle, seçilen sözcüğün belirli zaman aralığındaki (XIII. yüzyıldan XXI. yüzyıla kadar) gelişimini görebilme imkânı sağlamasıdır. Bu çalışmanın omurgasını temsil eden kıyafet, insanlığın var oluşundan itibaren mevcut olan ve anlam içeriği sürekli değişen bir kavramdır. Bu nedenle, kıyafet üzerine yapılacak herhangi bir araştırma, tarihi eser araştırmaları gibi statik değil, güncel dil değerlerini yansıtan dinamik incelemelere dayanmaktadır. Geçmişten günümüze kıyafet kavramı üzerinden dilsel köprüler kurulmasını Tarama Sözlükleri kolaylaştırmaktadır.

Bu tez, “XIII. Asırdan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü”nü temel almaktadır. Tarama Sözlüğü, “XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış 227 eserden taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan, Türkçe sözlerin sözlüğüdür” (Tarama Sözlüğü, 1995: 5). Bu tez çalışması sonucunda, 164 kıyafet adının Tarama Sözlüklerinde madde başı olarak kullanıldığı belirlenmiştir.

Bu tez çalışması altı bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde kıyafet ve giyim olgusu ele alınmıştır. Bu bölüm şu başlıklardan oluşmaktadır: Kıyafet ve giyimin tarihsel gelişimi, kıyafet ve moda, kıyafet ve din, kıyafet ve kimlik, kıyafet ve türküler.

İkinci bölümde kıyafet adları tablolaştırılarak gösterilmiştir.

Üçüncü bölümde kıyafet adları kullanım özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma kıyafetlerin vücuttaki kullanım alanlarına göre yapılmıştır.

Dördüncü bölümde kıyafet adları leksik-semantik olarak sınıflandırılmıştır.

Dördüncü bölümde kıyafet adları sosyolojik açıdan ele alınmış, kıyafetlerin yörelere göre kullanım farklılıklarına değinilmiştir.

Beşinci bölümde kıyafet adlarının dilbilgisel incelemesi yapılmıştır.

Altıncı bölümde yörelere özgü kıyafetlerin kullanımı gösterilmiştir.

Çalışma sonuç, dizin, sözlük, kaynakça, resimler listesi ve grafik tablolarıyla tamamlanmıştır.

AMAÇ VE YÖNTEM

Tezin Amacı

Bu tezin temel amacı, Tarama Sözlüklerinde geçen kıyafet adlarını Eski Türkçedeki kullanımlarıyla ortaya çıkarmak ve bu adların günümüz Türkçesine gelene kadar geçirdiği değişimleri göstermektir. Bu tezin alt amaçları şunlardır:

1. Tarama Sözlüklerinde geçen kıyafet isimlerini derlemek, bu isimlerin sözlüğünü oluşturmak, bu isimleri kullanım alanlarına göre sınıflandırmak, olanaklar dahilinde görsellerle somutlaştırmak, kıyafetin yörelere göre yüklendikleri anlamları ortaya çıkarmak ve kıyafet isimlerini etimolojik olarak incelemek,
2. Derlenen kıyafet adlarını günümüz Türkçesine kazandırmak, böylece günümüz Türkçesinin kelime dağarcığını zenginleştirmek.

Ulusları, bütün olarak yaşatan kültürleri, örf-âdetleri ve dilleridir. Örf-âdetlerin ayrılmaz bir parçası olan kıyafetler de kültürün zenginleştirilip yaşatılmasında büyük önem taşır. Bu tez çalışması, unutulmuş kıyafet isimlerini tekrar gün yüzüne çıkarmak açısından büyük önem taşımaktadır.

Tezin Yöntemi

Bu tez, sözlük merkezli bir çalışmadır. Bu çalışmada derleme, tarama biçimi ve fişleme yöntemleri kullanılmıştır. Tarama biçimi araştırma geçmişte veya günümüzde ortada olan nesneyi olduğu gibi değiştirmeden tanımlamaktır. Bu tez hazırlanırken Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş V (Türklerde Giyecek ve Süslenme)* adlı eseri ile Salih Köse'nin *Eski ve Orta Türkçe Metinlerindeki Kıyafet Adları ve Dil İncelemesi* adlı doktora tezi örnek alınmıştır. Çalışma şu şekilde hazırlanmıştır:

Tarama Sözlüklerinden alınan veriler bilgisayara kaydedilmiş, daha sonra alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Her kelimenin alındığı kaynak, kısaltmalar kullanılarak kaydedilmiş, kıyafet isimleri sözlükte yer alan örnekleri ile birlikte verilmiştir.

Kıyafetlerle ilgili gerekli açıklamalar yapılmış, kıyafetin diğer kavramlarla ilişkisine (moda, kimlik, din, türküler vb.) değinilmiştir.

Kıyafet adları bütünlük oluşturması açısından tabloda gösterilmiştir.

Kıyafet adları kullanım alanlarına göre ve leksik-semantik olarak sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmada kıyafetlerin özellikleri dikkate alınmıştır.

Kıyafet adları dil bilgisel olarak incelenmiştir.

Farklı sözlüklerden yararlanılarak kıyafetlerin etimolojik anlamlarına yer verilmiştir. Ayrıca kelimenin eski dildeki kullanımından günümüzdeki kullanımına kadar görülen değişimi gösterilmiştir.

TARAMA SÖZLÜKLERİ

“Sözlük/sözlükçe bir dilin söz varlığını, sözcük sayısını, sözcüklerin sesletim özelliklerini, yazımla ilgili özelliklerini veren bir kitaptır” (Günay, 2007: 28).

Tarama Sözlükleri, Türkiye Türkçesinin tarihsel söz varlığını içinde barındıran bir çalışmadır. Asıl adı *XIII. Asırdan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*'dür (Akyıldız, 2017: 2). Sözlüğün özellikleri ise, tek dilli bir sözlüktür. Genel sözlük kategorisine girse de içerdiği malzeme bakımından bir tarihi dönem sözlüğüdür. Art zamanlı bir sözlüktür. Maddebaşları, eskicil sözlük birimlerinden oluşmaktadır. Sözlük, alfabetik olarak sıralanmıştır. Tanıklı bir sözlüktür. Basılı bir sözlüktür (Akyıldız, 2017: 4).

Tarama Sözlüğü'nün malzemesi, XIII. ve XIX yüzyıllar çeşitli tür ve konularda yazılmış 227 eserin söz varlığına dayanmaktadır. 227 eserden 82 tanesi Kilisli Rıfat Bilge tarafından taranmıştır.

Tarama Sözlüğü toplam 8 ciltten oluşmaktadır:

I.Cilt (A-B): 837

II. Cilt (C-D): 707

III. Cilt (E-İ): 831

IV. Cilt (K-N): 831

V.Cilt (O-T): 1046

VI. Cilt (U-Z): 1007

VII. Cilt (Ekler): 366

VIII. Cilt (Dizin): 425 sayfa olmak üzere toplam 6,050 sayfadan oluşmaktadır.

Sözlüğün kullanım amacı ise Türkçenin Anadolu coğrafyasındaki tarihi seyrini söz varlığı bakımından tanıklı bir şekilde göstermesidir. Konuyla ilgilenen yerli ve yabancı bilim insanlarının sıklıkla başvurduğu bir sözlüktür.

1.KIYAFET VE GİYİM OLGUSU

1.1.Kıyafet ve Giyim Olgusunun Tarihsel Gelişimi

İnsanlar eskiden beri hem doğa koşullarından korunma hem de mahrem nedenlerden dolayı giyinme gereği duymuşlardır. Mahrem kavramının başlangıcı net olarak bilinemese de insanlarda vücudu gizleme alışkanlığının çok eskilere dayandığı bilinmektedir. Daha kutsal kitaplarda geçen Âdem ve Havva'dan başlayarak örtünme ihtiyacının gerekliliğinden söz edilir. Desmond Morris “Çıplak Maymun” adlı eserinde elbisenin ilk ortaya çıktığından itibaren kullanılmaya başladığını söyler ve bunu utanma duygusuna bağlar (Meriç, 1991: 30-31). Kutsal metinlerde ilk örtünme aracı olarak ağaç yaprağı gösterilir: “Yahudilerin Genese’ine göre kendilerini çıplak olarak gören ilk insanlar, incir yapraklarını kullanarak kemerler yapmış, omuzlarını örtmek için ise hayvan kürklerini kullanmışlardır” (Meriç, 1991: 30-31).

Kıyafet ihtiyacının tarih boyunca hangi malzemelerle karşılandığı konusunda, günümüze yeterli kanıtlar ulaşmadığı için bilgi eksikliği vardır (Şahin, 2012: 12).

Eldeki arkeolojik ve tarihsel bilgilere göre kıyafet ve giyimle ilgili ilk ipuçları yaklaşık 50.000 yıl önce Eski Taş Çağında Kuzey Rusya’da görülür (akt. Kutlu ve Özben, 2008: 309-310).

Eldeki veriler kıyafet ve giyim kültürünün tarih boyunca çok fazla değişikliğe uğradığını gösterir. İlkçağdan itibaren din, coğrafya, kültür, savaşlar, göçler, toplumlararası ilişkiler gibi pek çok nedenden dolayı kıyafet ve giysiler sürekli değişime uğramıştır. Bu değişim günümüzde de sürmekte özellikle moda, turizm, teknolojik gelişmeler gibi nedenlerden dolayı kıyafet ve giysi kültürü hızlı bir dönüşüm geçirmektedir. Öte yandan, kişinin sahip olduğu bireysel ve toplumsal özellikleri (mezheb, din, meslek, eğitim, kültür, ekonomik düzey vb.) giyim tarzının belirlemektedir (Çivitçi, A.Ü. No: 2689).

Eskiden beri korunma ve örtünme odaklı gelişen giyim kültürü günümüzde farklı anlamlar yüklenmiş, "... çevre koşullarının, toplumsal ve bireysel değer yargılarının, örf ve adetlerin, kültürel ve ekonomik şartların şekillendirdiği mühim bir kültürel biçim ve aynı zamanda da kültürün taşıyıcısı konumuna yükselmiştir" (Erden, 1998: 6).

Bu nedenle kıyafet ve giyim olgusu yalnız günümüz değil geçmiş toplumlarında kültürleri hakkında olağanüstü zengin unsurlar taşır. Örneğin hayvancılıkla uğraşan ve göçebe yaşam tarzını benimseyen Türkler, yaşadıkları coğrafya ve doğa koşullarına göre giyinmişler, kıyafetlerini o coğrafyaya ait malzemelerle üretmişlerdi. Eski Türklerin yaşam şartları için arazi şartlarına uygun ve soğuğa karşı dayanıklı kıyafetler gerekiyordu. Bozkır Türk giyim eşyasının başlıca malzemesi koyun, kuzu, sığır, tilki, az miktarda da ayı derisi ile koyun ve deve yünü idi (Kafesoğlu, 1984: 306). Toplumların giyim kültürleri yaşadıkları coğrafyadan, yaşam tarzlarından ve iklimden büyük ölçüde etkilenir. Türklerin savaşçı özellikleri ve Orta Asya bozkırlarının iklim koşulları onların kıyafet seçimlerini büyük ölçüde etkilemiştir. Göçebe şekilde yaşamlarını sürdüren Türkler, yaşamlarının gereklerine uygun olarak, yani ata binmekte, çabuk davranmakta hareket serbestliği sağlayan bir kılıkta gezerlerdi. Pantolon giymek, savaşçı kabilelere özgü bir giysi türü idi. Ata binen herkes pantolon giymek zorunluluğunda idi. Bu nedenle bozkırın en çok tercih edilen elbisesi ceket ve pantolon idi (Tezcan, 259: 2019).

Katanda Kurgan'ında ele geçen ipekli ve kürklü kıyafetler o dönemin kıyafet ve giyim tarzına dair önemli bilgiler sunar: "Kürklü kaftan uzundur. Kaftanın kolları uzun ve kol ağzları dardır. Elbisenin yakası yoktur, dikiş yerleri kaytanlarla kapatılmıştır. Elbisenin arka robası ve ön tarafı kürklerle süslenmiştir. Göktürk devri kıyafetlerinin alt kısmı pantolon şeklindedir ve çoğu zaman pantolonlarda kürklerle bezenmiştir" (Ögel, 1984: 143).

1.2.Kıyafet ve Moda

Fletcher (2007), modayı; insan olmanın önemli bir parçası ve kültürümüzün köşe taşı olarak tanımlamıştır. Ayrıca kimliğimizi ifade etmemize, bizi belirli bir zamana

ve yere duygusal olarak bağlamamıza izin verir şeklinde ifade etmiştir (Yücel- Tiber, 2018: 372).

İnsanın giyim kuşama yüklediği anlam öncelikle örtünme ve iklimin olumsuz etkilerine karşı korunmak ihtiyacına karşılık geliyordu. Ancak tarihsel süreçte toplumsal iş bölümünün gelişmesi, bu durumun toplum içinde hiyerarşik bir yapı oluşturması giyinme eyleminin insani bir ihtiyaç olmaktan çıkarak statüyü simgeleyen bir boyut kazanmasına sebep olmuştur.

Nitekim moda kavramının oluşmayan sınır anlamındaki “modus”tan gelmesi ve İngilizcede bu anlamı karşılayan “fashion” kelimesinin âdet, usul, biçim, şekil, tarz, üslup, davranış, kibar sınıf hayatı, üst tabaka, yüksek zümre anlamına gelmesi (Abalı, 2009: 128-129). giyim kavramının moda kavramıyla birlikte toplumun hiyerarşik yapısını simgeler bir hal aldığı göstermektedir.

Örneğin, Selçuklularda yalnız hükümdara özgü *tiraz* adı verilen bir giysi türünün olması giyim unsurunun statü belirleyen niteliğini vurgulamaktadır (Merçil, 2007: 139-142).

Bunun yanında üretim ilişkilerine ve teknolojik gelişimlere bağlı olarak tekstil sanayi gelişmiş, kendi ekonomik eksenindeki ticaretin önemli bir unsuru olmuş ve bu yayılma esnasında kendisine müşteri olan insanların kültürel yapısına bağlı olarak yeni estetik değerler ve statüye bağlı anlamlar kazanmıştır. Bu da giyimin çağlara ve ihtiyaçlara bağlı olarak değişen moda kavramının bir parçası olmasını sağlamıştır. Nitekim Selda Karaaslan da giyimin sembolik bir iletişim unsuru ve sosyal statülere göndermeler yapan toplumsal bir olgu olması özelliğinin altını çizmektedir (Karaaslan, 2010: 180).

Moda olgusu bir görüşe göre en eski çağlardan beri var olan ve kıyafet çeşitliliğine dayanan bir süreçken, diğer bir görüşe göre Fransız İhtilali'nin saray merkezli hayatı yıkması ve saray çevresindeki zevki halk kitlelerine yaymasıyla ortaya çıkan bir süreçtir (Abalı, 2009: 130-131).

Modanın kökenine dair iki görüşte de farklı yorumlar olsada ortak olan nokta insanın maddi hayatındaki değişimlerin doğrudan ve dolaylı olarak giyim kuşam anlayışına yansıdığını göstermektedir.

1.3.Kıyafet ve Din

“Din kelimesi Tanrı’ya, doğüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara, inanmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum olarak Türkçe Sözlükte yer almaktadır” (Tdk, Türkçe Sözlük, 2011: 668).

Din kavramının İslami kaynaklardaki anlamları şu şekilde sınıflandırılabilir:

- a) Ceza(karşılık), mükafât, hüküm, hesap,
- b) Üstün gelme, hâkimiyet, zelil kılma, zorlama ,
- c) İtaat, teslimiyet, hizmet, ibadet,
- d) Âdet, yol, kanun, şeriat, millet, mezhep <https://islamansiklopedisi.org.tr/din> (21.05.2021).

Kıyafet, din ve toplumların belirlediği ahlaki değerlerin gösterilmesinde büyük rol oynar. Örneğin Asur kanunlarında, saygınlığın göstergesi olarak evli ve dul kadınların başlarını örtmeleri istenmiş; kölelerin ve cariyelerin ise başlarının örtülmesi yasaklanmıştır (Arslan, 2012: 3).

Dinler, insan topluluklarına vicdani çerçevede yol gösterdikleri gibi sosyal hayata dair çeşitli maddi unsurlarıda inananları için düzenlemekte ve kuralla bağlamaktadır. Dinin işlevi tarihi ve sosyal alan içerisinde inkâr edilemez. Emile Durkheim’a göre bütün toplumsal kurumlar dinden çıkmıştır. Bu nedenle toplum hayatını düzenleyen kurallar içerisinde dinin rolü oldukça fazladır (Abalı, 2009: 43). Yaşam tarzı, gıda üzerindeki dini kriterler, insan ilişkileri gibi unsurlar yanında giyim kuşamda dinsel ilkelerin yönlendirmesinden etkilenmiştir. Örneğin; Türklerin dinler tarihi, onların yaşadıkları inanç değişimlerinin kılık kıyafet anlayışını nasıl etkilediğini gösteren dikkate değer unsurlar içermektedir.

Bu değişim de giyim tarzı üzerinde etkili olmuştur. Örneğin Budist olan birinin sığır derisinden elbise ve ayakkabı giymesi düşünülemez. Budistler bunu vahşilik, hatta inançlarına karşı işlenmiş bir günah olarak değerlendirmişlerdir. Bunun yanı sıra

hayvancı özelliğe sahip olan Türklerin ipek elbiseleri yerli bir giyim olarak düşünmeleri oldukça zordur. Bu yüzden Türkler inançlarıyla hiçbir şekilde çelişmeyen hammaddesi yün, deri ve kürkten oluşan giysileri kullanmışlardır (İlgen, 2001: 193).

Din, kıyafet algısını etkileyen önemli etkenlerden biridir. Her din adamının kıyafetinin kendi toplumundan ve diğer dinlerin önderlerinden farklı olması, bu giyimin topluluk üstünde saygı uyandırması, bir dine bağlı kişinin kılık kıyafetinde o dinin kısıtlamaların veya yönlendirmelerine uygun davranması dinin giyim kuşam kavramıyla ilişkisini ortaya koymaktadır.

Bunun yanında tarihsel devirler içinde giyim kuşamın değişmesi farklı kültürlerin giyim kuşamda farklı unsurları ön plana çıkarması kılık kıyafetin din yanında sosyal hayattan da etkilendiğini bize göstermektedir.

Örneğin İslamiyet, kılık kıyafete dair çeşitli kurallar ortaya koymuştur. Erkeklerin ipekli giymesini ya da altın takmasını yasaklaması, kadın giyiminde örtünmeyi zorunlu tutması, bu kurallar çerçevesinde değerlendirilebilir (Meriç, 1991: 35). Nur suresi 27. ve 31. Ayetlerde bunun temel ilkeleri ortaya konulmaktadır: “İslam’da bir haya vasıtası olan kıyafet, vücudu gizlemeli ve aynı zamanda dünyada cinsiyet ikiliğini aksettirmelidir. Bu görev kadın kıyafetinde başörtüye verilmiştir. Başörtünün görevi sadece fayda değil, onu taşıyan kadının safiyetinin bir devamı olduğunu gösterme, onun hem kadın hem de Müslüman olduğunu göstermektedir” (Nur Suresi (XXVI) 27.31. Ayetler) (Meriç, 1991: 35).

1.4.Kıyafet ve Kimlik

Birey, başka insanlarla karşılaştığında kendini ifade edebilmek, kendini tanımlayabilmek, kendini tanıtabilmek, kısacası karşısındaki insanla iletişim kurabilmek için birçok yol dener. Bu yollardan biri de kıyafettir. Kıyafet, bireyin kimliğini ortaya koymasına ve kendini tanıtmaya yardımcı olan araçlardan biridir.

Binark ve Kılıçbay’a göre kimlik; içinde yaşadığımız toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerle belirlenen, bu ilişkileri deneyimleme tarzımızı belirleyen ve konumlandıran, kim olduğumuzu güvence altına alan ve sürekli yeniden çizilen bir

anlamlandırma haritasıdır (Karaaslan, 2010: 16). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi, kıyafetin kimlik üzerinde önemli bir etkisi vardır.

Goffman'a göre toplumsal ve kişisel kimlik olmak üzere iki farklı kimlik vardır. Ona göre toplumsal kimlik bireyin aleni şekilde ait olduğu, kuşak, cinsiyet, sınıf vb. büyük toplumsal kategorilerden oluşurken; bireysel kimlik ise ad, dış görünüm gibi ayırt edici işaretler, kişinin hayat hikâyesinin ve özelliklerinin bilgisinden oluşmaktadır. Ötekinin bakış açısı, birey için çok önemli olduğundan ve ilişkilerinde kendisine değer verilmesini hedeflediğinden birey, karşısındakinin beklediği gibi davranır, konuşur, giyinir, kısacası kendisinden beklenen yüzü yaratmaya çalışır. Bunu yaparken de birey, toplumsal yaşamın farklı alanlarında dolaşıma sokulan tüketim malları ile yeni tüketim değerlerini temel alarak kendini ve çevresini anlamlandırır (Karaaslan, 2010: 17). Yani kıyafet insanın sadece bedenini örtmekle kalmayıp aynı zamanda statüsünü, toplumsal rolünü, ekonomik durumunu göstererek kendisini kimlik olarak toplum tarafından kıyafet aracılığı ile algılanmasını sağlar.

Sonuç olarak, kıyafet toplumların ayrılmaz bir parçası ve onların kimliklerini yansıtan en önemli unsurlardan biridir. Kıyafetler, insanları tanımak ve kimlikleri hakkında bilgi sahibi olmak açısından önemli veriler sunabilir.

1.5. Kıyafet ve Türküler

Toplumlar değişik kültürel özellikler barındırabilir. Toplumların milletleşme süreci bu farklılıkların ahenkli bir yapı oluşturması süreci olarak da değerlendirilebilir. Türkü, çeşitli temaları kucaklayan, milleti oluşturan ahengi, ezgiler yoluyla ifade eden, onların karakterini ortaya koyan yaygın, anonim bir türdür. Bu bakımdan medeniyetler beşiği olarak kabul edilen Anadolu, bu kültürel zenginliği verimli bir şekilde ortaya koyan bir coğrafya olarak değerlendirilebilir (Türkyılmaz, 2019: 427).

Yaklaşık 11. yüzyıldan beri Anadolu'yu yurt tutan Türkler, buraya kendi kültürlerini taşıdıkları gibi Anadolu'da buldukları kültür yapısıyla özgün bir senteze varmışlar, bu senteze Türklük damgasını vurmaya başlamışlardır. Bu sentez el sanatları, müzik, halk oyunları ve giyim kuşam unsurları gibi pek çok ayrıntıda kendini gösterecek gücü bulmuştur.

Giyim kuşamda ve çeşitli el sanatlarında ortaya çıkan ürünler yalnız gündelik hayattaki kullanıma özgü bir işlev görmemiştir. Aynı zamanda motifler, renkler ve desenlerle adeta insanının duygu ve düşüncelerini de yansıtan özellikler barındırmışlardır. Özetle, kılık kıyafet yalnız örtünme ihtiyacını karşılamamış, dış dünyaya bu giysiyi kullanan kişinin toplumsal statüsünü, ekonomik durumunu, sahip olduğu inancı ve yaşadığı yöreyi tanıtan sosyolojik ipuçları da olmuştur.

Sözlü kültür ürünlerinden biri olan türkülerde geçen geçen giyim-kuşam la ilgili sözcükler, zengin bir birikim sunmaktadır. Türkülerde geçen bazı kumaş adları, renkler ve kıyafetlerle ilgili bazı özellikler aşağıda örneklenmiştir:

Tarama Sözlüğünde tespit edilen ve türkülerde de geçen kıyafet adları aşağıda listelenmiştir. Listeleme yapılırken önce sözcüğün tanımı verilmiş, altına yöresi ve derleyeni belirtilmiş, en sonda da sözcüğün geçtiği türkü örneklendirilmiştir.

1.5.1.gölmek: “*gömlək*” (TS III 1740).

yöresi: Samsun-Çarşamba

derleyen: Nejat Buhara

Oy ne imiş ne imiş aman kaderim böyle imiş

Gizli sevda çekmesi aman aman ateşten *gömlək* imiş (TRT, 2009: 73).

1.5.2.yazma: “*çember de denilen baş örtüsü ve sarık*” (TS II. 815).

yöresi: Diyarbakır

derleyen: Celal Güzelses

Ağlama yar ağlama

Anam mavi *yazma* bağlama (TRT, 2009: 5).

1.5.3.poşu: “*vaktiyle omuzlara atılan başa sarılan kenarları saçaklı ipek örtü*”
(TS V 3199).

yöresi: Sivas

derleyen: Muzaffer Sarısözen

Başına bağlamış telli bir *poşu*

Tabibi coşkun der bulunmaz eşi

Belki seni bana yazar yaradan (Koçkar, Eskişehir: 2008, 215).

1.5.4.şalvar: “*don, iç pantolonu*” (TS III 1997).

yöresi: Kayseri

derleyen: Emminin Mehmed Aga

Öldüm yalvarı yalvarı

Topukta dallı *şalvarı* (TRT, 2009: 36).

1.5.5.yağlık-mendil: “*mendil, peşkir, bez parçası*” (TS VI 4199).

yöresi: Çanakkale- Lapseki

derleyen: Yaşar Şen

Yar *mendili* oyaladım baş harfini koyamadım

Eller aldı yârimi ben yârime varamadım (TRT, 2009: 29).

1.5.6.kalevre: “*bir çeşit ayakkabı*” (TS IV 2183).

yöresi: Giresun-Görece

derleyen: Ömer Akpınar-Mustafa Tahmaz

Üzöldü *çarık* bağım

Ben onu bağlatırım

Necesini aldattım

Seni de aldatırım (Koçkar, Eskişehir: 2008, 224).

1.5.7.yemeni: “*baş yemenisi, yazma*” (TS II 855).

yöresi: Burdur

derleyen: Muzaffer Sarısözen

Sevdiğimin yüzü benli aman

Al yemeni yemeni bi’ danem mor *yemeni*...(TRT, 2009: 124).

1.5.8.kontuş: “*ferace*” (TS IV 2639).

Feracem de (aman aman) dört duvarda

Bir yarım var pek hovarda

Hovardaysa (aman aman) denk hovarda

Sevisi var ta ciğerde

Uyan Ayşe’ m sen uyan (Sarıtaş, Türksoy, 2007: 197).

Sonuç olarak, hangi pencereden bakılırsa bakılsın, türküler günlük yaşamın her alanından sahneler ve bilgiler barındırmaktadır. insan yaşamından hayvan yaşamına, Günlük olaylardan tabiat olaylarına kadar pek çok olgu türkülerde görülebilir. Özellikle genç nesil, sözlü kültürün bütün ürünlerine bu özenle yaklaştığında, Türk kültürüne dair pek çok şeyi öğrenme imkânı bulabilir. Türküler, medya yoluyla aktarımı sürdürülen sözlü kültür ürünlerinden olduğu için, toplumsal ve kültürel analizlerin türküler için yapılması daha da önem kazanmaktadır. Kılık-kıyafet,

giyildiği zamanın ve mekânın özelliklerini, dönemin düşünce yapısını yansıtması, maddi değerinin olması, insan emeğine ve insan yaratıcılığına dayanması gibi sebeplerden dolayı sembolik anlamlar kazanmaktadır.

2.KIYAFET ADLARININ TANIMLARI VE ÖRNEKLERİ

Tarama Sözlüğünde geçen kılık-kıyafetle ilgili olarak 164 sözcük tespit edilmiştir. Bunların tablo şeklinde gösterimi aşağıda verilmiştir:

TARAMA SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN SÖZCÜKLER TABLOSU		
SÖZCÜK	SÖZCÜĞÜ ANLAMI	SÖZCÜĞÜN TARAMA SÖZLÜĞÜNDE GEÇTİĞİ ÖRNEK
ağ	donun ortasındaki parça	<i>Hatunlar giydikleri libastır, uçkur yeri diküp don gibi giyerler, ağsız. (Kdeb. XVIII.185-2: TS I 24)</i>
ağı	ipekli kumaş	<i>Bağısladı altun kızıl u ağı Sanasın yerinde komadı dağı (Süh. XIV. 25:TS 133)</i>
albağ	ferace	<i>Lây-i âl ü sebzden itmiş o bağ Gonca eğnine ahcer ü albağ (Miri. XVI.269:TS 1 90)</i>
alıklar	geysi, giyecek, eyer altına konan ter bezi	<i>Sırtlarımız görmez oldu alığı Ayaklarımız unuttu gön deliği.(Hal. Şa.Deli İbrahim XIX-XX.48:TS 1 101)</i>
alın bağı	kadınların alınlarına bağladıkları altın veya gümüşlü süs bağı	<i>Dört küpe, alın bağı, saç bağı, altunlu kadife kaftan...(Sic.K.XV.1,377:TS 1 103)</i>
altun baş	eskiden kadınların başlarına giydikleri altın dizili veya altın işlemeli taç	<i>...Bunda benim bir limoni firenci kaftanım ve bir altun başım vardır, talep iderim diyicek,mezbur Ahmet, zikrolunan altun başı ve kaftanı kızım Hundi'ye hibe ve temlik etmiştin ,diyicek... (Sic.A.XVI.2,1439 ;TS 1 114)</i>

arışlanmak	bez dokunmak üzere iplik tezgaha çekilmek.	<i>Sevbin arışına denir târ mânasına ve arışlanmış beze denir(Kam.XVIII.XIX.3,835;TS 1 211).</i>
argaç (arkaç)	dokumacılıkta bezin enine atılan iplik, pûd.	<i>İpek ile iplik karışık olsa, argacı iplik, arışı ipek olsa haramdır; amma arışı iplik olsa helâldir. (Cinan .XV.144 ;TS 1 190)</i>
arış	dokumacılıkta tezgâha uzunlamasına gerilen iplik”	<i>İşlerin tedbirin vakit geçmekten ön, düzede ve mümkün iken bitire, şol cevherli kılıç zahmi ile düşmanın ömrü arışın ve argacın pâre pâre kıla (Kel.XIV.41;TS 1 208)</i>
asdar bez	kaba, kalın bez	<i>Asdar bezden dikilmiş torba. (Bab. XVI.2.178 ; TS 1 243)</i>
at götlüğü	Atın sağrısını örtmek üzere eyerin arkasına dikilen parça	<i>At götlüğüdür, eyerin ardına dikerler,atın sağrısı üzerine gelür;İran Türkleri örtek derler.(Bürh.XVIII-XIX.489 ;TS 1 274)</i>
at tonu	savaşta ata giydirilen zırh, çukal.	<i>At önüne gövde düşerdi revan Yıkılırdı at tonu bergüstüivan (Süh.XIV.166 ;TS 1 280)</i>
atma ip	dokumacılıkta enine atılan ve tarakla sıkıştırılan ip, argaç	<i>Bir bel ipi ve bir baş ip ve bir atma ip (Sic.K.XVI.4,223 ;TS 1 278)</i>
ayak tonu	don, iç donu	<i>Korkusundan ayağı tonu toptolu oldu (Anter.XIV.2,547;TS 1 310)</i>
babuc	pabuç	<i>Başmak babuc (Sic.B.XV.1 51 ;TS 1 358)</i>
badem kürk	tilki postunun bacağında yapılan kürk	<i>badem kürk: Tilki paçası demektir. (Kam.Os.XIX.2,56 TS 1 362)</i>
bala (mala, vala)	baş örtüsü.	<i>Al balalı, mor yelekli Kız gerek, oğlum geliyor. (Saz. Koroğlu. XVI.54; TS 1 386)</i>

baş bağı (baş bezi)	baş örtüsü	<i>gücimen ve baş bağı (Şamil.XVI.455 ;TS 1 421)</i>
baş çenberi	baş örtüsü	<i>Derincek ve bürünceki ki ana baş çenberi derler.(Bab. XVI.1,324 ;TS 1 427)</i>
baş örtüsü	taç	<i>Baş örtüsü. (Müntehab. XVIII.341-2;TS 1 452)</i>
başmak (paşmak)	ayakkabı	<i>Tapu idüp el başmağa urma dur Ver etmek bana, başıma başmak ur. (Ferh.XIV.28;TS 1 448)</i>
beccek	tül	<i>Becekleri misal-i may-i enban Berinden sarkıp inmiş tâ be-daman (Lârendi. XVI.86;TS 1 472)</i>
beğlik bez	değersiz, bedava bez	<i>Lenduha didikleri Hindî nâbekârı beğlik bez gibi iki yırtayım. (Hamza.XIV.13,138 ;TS 1 483)</i>
bel tolaması	kuşak	<i>Ziba yaraşır hil'at-ı naz ol boyu serve İki kolumu kılsam ana bel tolaması(Baki.XVI.240 TS 1 499)</i>
belleme	yelek gibi bele kadar olan elbise	<i>....ve ipten dokunmuş bir nevi abaya denir ki fukara ve dervişan giyerler...ve nimete muharrefi miltan ve belleme tâbir olunan kısa câmeye dahi derler.(Bürh.XVIII-XIX.110 TS 1 496)</i>
beyik	gömleğin koltuğuna dikilen üç köşeli parça	<i>Beyik gömleğin koltuğuna dikerler. (Cam. Fa. XVII.72,2; TS 1 527)</i>
bılan, belen	çoğu süslü ve işlemeli olan kılıç kemeri	<i>Zikrolunan kılıcı dört bin akçaya ve altı yüz akçaya bilânı mezbur Mustafa'dan iştira eyledim.(Sic.A.XVI.4,1143 TS 1 549)</i>
biniş	eskiden ulemanın cübbe üzerine giyindiği bedeni ve kolları geniş üstlük	<i>Üstlük tâbir olunan libasa denir ki cümle esvap üzerine giyilir, hâlâ biniş tâbir olunur. (Kam.XVIII-XIX.1,402;TS 1 580)</i>
boğasa, (boğası)	kalın çulha bezi	<i>Altı buçuk arşın Karaman boğasası ağırlık ile bir keten verdim.(Sic.A.XVI.7,140;TS 1 627)</i>

bolka	hırka	<i>Sekiz lidre kırmızı put 480,bolka ma'a hurda ebrişim.(Sic.B.XVI.12-13,11;TS I 637)</i>
boyun bezi	boyun atkısı	<i>taşına giyilen ton ve boyun bezi (Ni'meti.XVI.339 ;TS I 653)</i>
biz, (böz)	bez, kumaş	<i>Şah işitti bu sözü dedi ki tiz Verin yohsula altun u akça, biz (Süh.XIV.28 ;TS I 624)</i>
butluk, (butluğ)	eskiden elbise üzerinden giydikleri şalvar, zırhın şalvar kısmı	<i>Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip...(Müslim. XV.7,49:TS I 721)</i>
bürgü	baş örtüsü	<i>Dokuz dane dülbent bürgü (SİC.B.XV.9,142;TS I 742)</i>
camadan	yünden elbise	<i>Eteği kısacık, yenleri daracık, koyun yününden dokunmuş bir libastır. Kumaşı ismine mele ve örnek derler, anı zâhitler giyerler ve ana camadan ve dir'de derler. (Bab.XVI.1,301;TS II 748)</i>
cebe	zırh, zırhlı elbise	<i>Çarha tirine anın döymez cebe Canı gizlersem kahıvardır başa (Kadı. XIV.554;TSII 756)</i>
cimcime	tabanı paçavradan ve koncu çorap gibi ip ile örülerek yapılan bir çeşit ayakkabı	<i>Oturduğu yerden ayak üzerine turdu, cimcimlerin önüne koydular,giyip mağara kapısından taşra çıktı. (Bektaş.XV.135;TSII 774)</i>
cizme	çizme	<i>edik ve cizme dahi derler (Deş.XVI.353-2;TSII 777)</i>
çabak, (çapak)	çok ince dokunmuş bir çeşit bez	<i>ve bir çift döşek yüzü ve astarı ve bir çabak velendese ve iki çift başmak (Sic.A.XVI.1,1980;TSII 781)</i>
çadır	kadınların başlarına örttükleri büyük beyaz bez, çarşaf	<i>Görmeğe kaniim. Avrat eyitti: Katlan. Bağa geldikte başına çadır örtüyim, kızlar arasında bir yerde otur, kız şaraba meşgul iken sen fariğ temaşa eyle.(Ferec.XV.450; TSII 781)</i>

çağşır	üst donu, şalvar, bol pantolon	<i>Mezburun zimmetinde bir kırmızı ferace ve bir siyah tolama ve bir kırmızı çağşır ve bir mor ferace vardır. (Sic.A.XVI.2,1181;TSII 793)</i>
çakmaklı	bir türlü tülbent	<i>Çakmaklıdır başındaki destar-ı çarha bak Îma ider ki geldi dem-i gamzedâ-yi iyd (Molla.XIX.228;TSII 803)</i>
çalma, (çelme)	yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık	<i>Lâ'inin sarı çalması boğazına geçüp başı açıldı. (Hamza.XIV.XV.1,98;TSII 815)</i>
çapak	çok ince dokunmuş bir nevi bez	<i>Çapak bahasından on bin akça lâzım-ül-edâ deynim var. (Sic.K.KVI.7,46;TSII821)</i>
çapıt	âdi bez, paçavra	<i>Ben de bildim şu dünyaya geldiğim Tuzlandım da çapıtlara belendim (Kara. XVII.42;TSII825)</i>
çapuk, (çapük)	don ağı	<i>Sığza ki çapuk dahi derler. (Caf.XVC.90-2;TSII 829)</i>
çar, (car)	baş örtüsü, çarşaf	<i>Hasta oldu ve uykuya vardı bir uğru girdi çarın aldı (Tez.Lâ.XV.57-1;TSII 830)</i>
çatma	çiçekli kadife kumaş	<i>Korkarım ateş-perest ola cihan halkı temam Her ne gün beğzademiz k'altunlu çatmalar giyer.(Revani.XVI.21;TSII 837)</i>
çedik	koncu kısa çizme, konçlu mest	<i>Çizme veya edik ki çedik derler(Kdeb.XVIII.299-2;TSII 846)</i>
çeki, (ceki)	kadın baş örtüsü	<i>Hacı Arapoğlu Seydi'de yüz altmış akça ve bir çeki varmış. (Sic.K.XV.1,182;TSII 848)</i>
çekme	bir çeşit giysi	<i>...Bir dahi gök çuka fiston kaftan ve bir çift çekme çağşır ve bir gönlek bir ton...(Sic. B.XV.10,126;TSII 851)</i>

çenber	baş yemenisi, yazma	<i>Çenberüme alca kanım dökeyin mi? (Dede. XIV.71;TSII 855)</i>
çılıkava, (çalkafa)	kurdun ense postundan yapılan kürk	<i>başına urunmuş Bektâşi börkü Sirtına da almış çılıkava kürkü (Saz. Köroğlu. XVI.47;TSII896)</i>
çintiyan	kadın şalvarı	<i>Al halıçeyi anana çintiyan diktir. (Hamza.XIV-XV.35,11;TSII 924)</i>
çit bezi, (çit)	bir nevi yerli kumaş, yazma, yemeni, basma	<i>Bir çit yorkan ma'a çarşep ve bir alaca kilim ve kırmızı kilim...(Sic.A.XVI.6,567;TSII 927)</i>
çukal, (çokal),(çukar)	Eskiden savaşta atlara giydirilen zırhlı örtü ki bir çeşidini savaşçılarda giyerlerdi.	<i>Çukal cevşen aşkın oduna döymez Oku cana batar katı yâlidir (Yunus. XVIII-XIV.315;TSII 957)</i>
dal fes	sarıksız, sarık sarmaksızın giyilen fes; bu fesi giyinen kimse	<i>Dal fes ü dal hançer olmuşsun aman ü el'eman Niyyetin zalim yine uşşak ile gavga gibi(Fazıl.XVIII-XIX.47;TSII 983)</i>
delme	yelek	<i>Göğsü oyma ve önü açık kısa ve belleme câmeye denir, acem gömleği ve içlik ve nimtene muharrefi miltan ve göte küstü tâbir olunan kürk ve delme cebe ve silâh abası gibi.(Bürh.XVIII-XIX.168;TSII 1069)</i>
derincek (dirincek)	baş örtüsü	<i>Yusuף inledi, Zeliha işitti, tâkat getirimedi, carın yıttı, ikinci uruşta dirinceğın yırttı.(İhlâs. XIV.289;TS II 1106)</i>
derlik (terlik)	üstten giyilen ince elbise	<i>Ki yindek süci içmek erlik değil Çukaldır erin tonu, derlik değil (Süh. XIV.289;TS II 1110)</i>
dimi	bir cins kumaş, bez	<i>Döşek 35,döşek abası 15, dimi minder 15...(Sic.B.XV-XVI. 2, 55 ;TSII 1159)</i>
direzi (direze, direzin)	dokumacalıkta tezgaha gerilen ip	<i>...Ciğerden dahi bir damar gelir, yürekten dahi bir damar gelir uçü</i>

		<i>karişır şol ince bez argacı direzisi gibi birbirine örülür. (Hazain. XV.54-2 ;TS II 1167)</i>
diz çağşırı	kısa şalvar	<i>Diz çağşırı 10, bürüncek 30, al kemba 400...(Sic.B.XVI.12-13,39 ;TS II 1192)</i>
diz donu (tiz donu)	iç donu	<i>Zir-câme: Diz tonu ve iç kaftanı (Deş.XVI.330-2;TS II 1192)</i>
dizlik	belden diz kapağına kadar bacağına giyilen libas. (kısa pantolon) potur.	<i>Bir beyaz dizlik ve bir beyaz gömlek ve iki zira keten ve...(Sic .A.XVI.1362;TS II 1194)</i>
dolama (tolama)	entari gibi önü açık olan ve kavuşturularak üstüne kuşak bağlanan eski zamanlarda giyilmiş çuha elbise	<i>Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çağşır ve...(Sic.K.XV-XVI.4,141;TS II 1201)</i>
don (ton)	elbise, kılık-kıyafet	<i>Dürlü tonlar giydirir ol dem ana Kim görenler anı kalırdı tana (Yuz. Şeyd. XIII.22 ;TS II 1211)</i>
durmaç	ipekli kumaş, şal	<i>Bular aydur köyümüz üş yakındır İp ile boynuna durmaç takındır (Hurş.XIV.74 ;TSII 1264)</i>
dutacak	ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası	<i>Dîk-gîr: Dutacak (Sih.Ac.XV.24 ;TS II 1276)</i>
dutuk (tutuk)	perde, peçe, yaşmak, duvak	<i>Gümüş âyine gibi çık ufuktan Yüzün göster huri gibi dutuktan.(Işk.XIV.140-2 ;TSII 1291)</i>
dürülük	hediyelik, düğün hesiyesi olacak (kumaş)	<i>...Defa dürülük kemha, kıymeti:122. (Sic.B.XV.2,275;TSII 1334)</i>
edik (edük, edik, başmak)	koncu kısa çizme, konçlu mest	<i>Su görmeyüben tizcek edüğünü çıkaran Ot yanmayuben ol ki tenuru kıza benven (Süh.XIV.187;TSIII 1385)</i>

eğindirik	çabuk eskimemesi için entari ve gömleğin çepeçevre omuz kısmına konulan astar	<i>Lefife: Gönlek eğindirliği ve yaması.(Bab.XVI.I,288;TSIII 1394)</i>
elçek	eldiven	<i>Ellerine elcek giydirilmiş ve desdivane ve kolçak giydirilmiş kimesne.(TercemanXV.1,108;TSIII 1421)</i>
eldüvan	eldiven	<i>Eldüvan tâbir olunan nesnedir ki eli muhafaza için geçirirler.(Aks.XVII-XVIII.106;TSIII 1425)</i>
ellik	eldiven	<i>Subh-dem a'dâ giyip saz ü selep Bürüme çukal ü cevşendir acep Ellik ü koluğ u butluk hem ışıık Hep musaykal çevre verirsi ışıık(Enveri. XV.60 ;TSIII 1443)</i>
enselik	Kadınların omuz atkısı, arkalık	<i>Merhûme Hatice'nin merkum üzerinde bir istefan ve bir enselik ve bir sine-bent ve bir cevheri bileziği kaldı(Sic.A.XVI.6,511;TSIII 1475)</i>
eyer yapuğu	cenkte atlara giydirilen zırh, çukal, yancık	<i>Eyeryapuğu(Ni'meti.XVI.177;TSIII 1582)</i>
fermele	işlemeli kollu yelek, fermene	<i>O Cezayirli gümüş fermeleli Telli şallı o güzel velveleli (Fazıl.XVIII-XIX.17;TSIII 1604)</i>
geçeymen (güceymen, gecimen, gicimen, gücimen)	kadın baş örtüsü, gelinlerin başlarına giydikleri süslü örtü, taç	<i>Enselik ve pullu makrama:200, gicimen pulu:400.(Sic. B.XV.2.171;TSIII 1616)</i>
gelik (kelik)	çocuk ayakkabısı, patik	<i>Sırtlarımız görmez oldu alığı Ayaklarımız unuttu gön geliği (Hal.Şa.Deli İbrahim.XIX-XX.48;TSIII 1626)</i>
geyilür	giyecek elbise	<i>İki yüz geyilürden döşenilürden kavlettiler.(Fütuh.XIV.354;TSIII 1679)</i>

geyim (giyim)	elbise, urba	<i>Geyimini kesti, omuzuna dört parmak denli zahm urdu.(Dede.XIV.146 ;TSIII 1679)</i>
geyme	giyecek, elbise	<i>Kanı hâcenin lâleden haymesi Kanı hâcenin aladan geymesini (Muham.XV.354 ;TSIII 1681)</i>
geysi (giyesi, giyese, geyesi, geyesü)	elbise, giyecek	<i>Aceplediler ol yiyesileri Şu denli döşekler, giyesileri (Süh. XIV.41 ;TSIII 1682)</i>
gezi	bir nevi ipek kumaş	<i>Yüz suyu dökme kimseye yok şimdiden tezi Aldır babana anterilik mâi bir gezi (Vasıf. XIX .48 ;TSIII 1689)</i>
gölmek	gömlek	<i>Çadıra gönderdim pâkçe ton gölmek getirsin (Hamza.XIV-XV.6,6; TSIII 1740)</i>
gön	ham kösele, deri	<i>Bir güzel kız bendli yatur, boynunda demir halka, ayağında bukağı ve kolları ham gün içinde, başı dizinde ağlar.(Ferec.XV.105;TSIII 1746)</i>
gönlecük	gömlekcik	<i>İşbu kana bulaşmış gönlecüğümü valideme ver.(Rahat. XVI.53 ;TSIII 1756)</i>
gönlek	gömlek	<i>Yusuf eydür imdi ne etmek gerek Gönleğümü atama iltmek gerek (Yuz. Şeyd.XIII.89;TSIII 1757)</i>
göte küstü	bele kadar olan kısa kürk	<i>Göğsü oyma ve önü açık kısa ve belleme câmeye denir.Acem gömleği ve içlik ve nimtene muharrefi miltan ve göte küstü ta'bir olunan kürk ve delme cebe ve silah abası gibi.(Bürh.XVIII-XIX.168 ;TSIII 1785)</i>
göynek (göyünek)	gömlek	<i>...Giderken bir kâfire uğradı, bir eski pâre göynek giymiş, arkasında çalı yüklenmiş bazara gider. (Cennet. XV.303 ;TSIII 1795)</i>

iç don (iç ton)	don, iç pantolonu	<i>Şalvar: İç ton (Sih.Ac.XV.21 ;TSIII 1997)</i>
iç edik (iç edük, iç edüğü)	kısa konçlu ayakkabı, mest	<i>İki çift iç edik:15,çenber:5, ak çarşap:15. (Sic. B. XV.1,3;TSIII 1997)</i>
içlik	gömlek üstüne giyilen bir çeşit yelek	<i>Bugün kâlâ-furuş-ı keyften iydiyye kestirdik Birer içlik mülûkî kesme târi-i şarabîden (Sabit. XVII-XVIII.157 ;TSIII 2007)</i>
im	iç donu, don	<i>Kaçan sücut kılan yer, senin avratın görmesin. Pes İbrahim im giydi.(Enb. XIV.195 ;TSIII 2065)</i>
ıssı don	kış elbisesi	<i>Issı don bir dona derler ki giyen kişi teninden aldığı ıssilikten ziyade ıssilik vere ve yumşak don hassaten ol ki havlu ola, teni ıssı eyleye ve kış giyeceği ola (Yadigâr. XIV.3-2 TSIII 1982)</i>
kalçın	çoraba geçirilmek üzere terlik biçiminde ince sahtiyenden dikilmiş giyecek	<i>Maveraünnehir'de harçın derler ki bizim kalçın dediğimiz andan mehuz ve muharreftir. Bunlar üzre mestin cevaz adem-i cevazı kütüb-i fikhîyede meşruhtur. (Kam.XVIII-XIX.2,878;TSVI 2182)</i>
kalemli futa	çizgili peştamal	<i>O kalemli futa kaftan üzre Sürünür kûşe-i dâman üzre (Fazıl.XVIII-XIX.22 ;TS IV 2183)</i>
kalevre	bir çeşit ayakkabı	<i>Çarık ve postal ve kalevre ta'bir olunan ayakkaplarına denir ki gönden dikilir. (Bürh.XVIII-XIX.143;TS IV 2183)</i>
kalın sap	kalın iplik, yorgan ipliği	<i>Yorgan, döşek kaplayıp diktikleri kalın sap ta'bir olunan iplik. (Aks.XVII-XVIII.111 ;TSIV 2187)</i>
kantura	palto gibi bir giyecek (?)	<i>Kanturanın sim saçakların dizine dökmüş.(Müslim.XV.34,30;TSIV 2239)</i>

kapama	astarlı kaftan, pamuklu hırka	...Alıp gittiği üç kalıça ve bir maşraba ve bir çanak ve bir köhne kapama ve döşeği kimden aldın deyü Selçuk'tan süal olundukta...(Sic.A.XVI.5,381;TSIV 2245)
kasık taşı	kasık nihayetindeki yumruca bez	<i>İnsanın kasıklarının nihayetine karip yerde çiban bezi gibi çıkan yumruca beze denir ki kasık taşı ta'bir olunur.(Kam.XVIII-XIX.2,67 ;TSIV 2326)</i>
kavtan	kaftan	<i>Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çakşır ve....(Sic.K.XV.XVI.4,141 ;TSIV 2361)</i>
kazbaz	bir çeşit çocuk giyeceği	<i>Bir kiçirek kaftandır ki oğlancığa giydirirler, zıbın gibi kazbaz gibi.(Terceman.XV.282 ;TSIV 2392)</i>
kazıl	kıldan yapılmış ip	<i>Yirmi altı vukıyye kazıl 130.otuz kuskun:40.(Sic.B.XV.10,145;TSIV 2392)</i>
keçim (geçim)	cenkte atların ve insanların giydiği zırh	<i>Nehengî geçimlerle birer yedi başlı ejderdi.(Arifin.XVI.87 ;TSIV 2394)</i>
kişilik kaftan	resmi günlerde giyilen ağır elbise	<i>Kişilik kaftan ki saklarlar ve gâh gâh bayramda ve cüm'alarda ve ulular katına vardıkta giyerler.(Caf.XVI.168-2; TSIV 2585)</i>
kıvrak	ince kadın baş örtüsü	<i>Vücutta olan kıllar kıvırcık ve kıvrak olmak (Kdeb.XVIII.676-1 ;TSIV 2525)</i>
kolçak (kolçağ)	kola geçirilen kılıf	<i>Ve zırh ve kolçak ve yat ve yarak verüp pîraste kılup meydana gönderdi.(Saadet.XV-XVI.181-1;TSIV 2616)</i>
kolluk (kollık)	kola giyilen zırh, kolçak	<i>Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip...(Müslim .XV.7,49 ;TSIV 2618)</i>

kontuş	ferace	<i>Rum'da kontuş ve ferace ve gayri isimlerivardır. (Tuhfe.Ş.XVIII XIX.304 ;TSIV 2639)</i>
kur kuşak	süslü, özenle yapılmış kuşak	<i>Kur kurma kuşaklı kulağı altın küpeli. (Dede XIV.32 ;TSIV 2737)</i>
kuşah	kuşak	<i>Gayret için bir kuşah kuşanalım Anın için gidiser başım benim (Kadı .XIV.598 ;TSIV 2751)</i>
kürdeği	eteği ve kolları kısa mintan	<i>Kabâya müşabih bir melbustur. Türkide kürdeği diniür, etekleri ve yeneri kasîr nîmtene mânasına. (Lû.Şeh.XVIII.71-2 ;TSIV 2775)</i>
leçek	üç köşeli kadın baş örtüsü	<i>Başa örttükleri sütrelendir ki lecekdir. (Kdeb. XVIII.451-1 ;TSIV 2787)</i>
mahrama	mendil, baş örtüsü, havlu	<i>Telli mahramasın attı üstüme Terlersen sevgilim sil dedi bana (Kara.XVII.165 ;TSIV 2793)</i>
nezkep	baş örtüsü	<i>...ve iki arşın vala ve bir vala dolama ve bir nezkep ve bir alaca gönlek... (Sic.B.XV.5,59 ;TSIV 2851)</i>
ölü bezi	kefen	<i>Ölü bezi (Şamil.XVI.631;TSV 3082)</i>
öncek	önlük	<i>Beli gök öncekli, eli helkeli A dudum dağlara sen attın beni (Hal. Şa. Âşık Hamit.XIX-XX.73;TSV 3089)</i>
pambuk (banbık, panbık, panbuğ, panbuk, panmuk)	pamuk	<i>Çıkar panbuk kulağından gözün aç Ki haşroldu vü çalındı bugün Sûr (Nesimi.XIV.200;TSV.3175)</i>
poşu	vaktiyle omuzlara atılan, başa sarılan kenarları saçaklı ipek örtü	<i>Bilmem namahremsin bilmem hatunsun Poşuyu yüzünden kaldır da yürü (Kara. XVII.209;TSV 3199)</i>
pusat	silâh zırh gibi harp için giyinilip kuşanılan şeyler	<i>Çok mal ki sipahilik dedikleri silâh ve bisat ve Türkçe yarak ve pusat derler ki mülûke nisbetle eskaal-i</i>

		<i>sultandır. (Kdeb.XVIII.383-1;TSV 3204)</i>
sade	astarsız tek kat elbise	<i>Astarsız bir kat kaftan ki sade ta'bir olunur. (Aks.XVII-XVIII.186;TSV 3219)</i>
salbur (salbır)	ağaç çubuklarından sazdan ve ipten örülen ayakkabı	<i>Yadar ve salbır dedikleri ayakkabı (Miftah.XV.98;TSV 3263)</i>
salyarlık	önlük, çocuk göğüslüğü	<i>Salyarlık(Caf.XVI.14-2;TSV 3289)</i>
saruk	sargı, örtü	<i>Haber verdi Muammer Sabit Nebbâti'den kim ol altun tahtalar idi harir saruklar içinde. (Enb.XIV.657;TSV 3324)</i>
saya (saya kavtan, saya kaftan)	üstten giyilen iş gömleği	<i>Bir azep paşaya geldi dir haber Didi tekfür irdi çok leşker meğer Bir saya kaftan ile paşa yayan Ol yana seğirdüben oldu revan (Enveri.XV.34;TSV 3348)</i>
serçe yuvası	bir çeşit sarılmış (sarı)	<i>Softaları o perişan serçe yuvası destarlarıyla...(Ev.XVII.574;TSV 3391)</i>
serpitme	çember, baş örtüsü	<i>Hüseyin bin Mehmet da'va-yi istihkak edüp hükm-i hakim ile elimden aldığı bir serpitme ve bir yağmurluk ve bir küpeyi bana mezbur Himmet vermiş idi .(Sic.A.XVI.2,1014;TSV 3393)</i>
siyü	etek	<i>Şu resm ile ki didi varmışam ben Siyüme başımı hem sarmışam ben (Işk.XIV.54-2;TSV 3492)</i>
sokman (sökmen)	mest üzerine giyilen çizme	<i>Kara kanı şorladı, Kara sağrı sokmanı dolu kan oldu. (Dede.XIV.107;TSV 3501)</i>
soyka (soyha)	soyuntu, sırttan çıkan elbise	<i>Kimi bulsa soyar idi soykasın Ya öldürüp alır idi koykasın (Süh.XIV.151;TSV 3525)</i>

söge (söve, söye)	kürsi ayağının kol yerinden yukarıda olan parçası	<i>Kürsünün iki söyesi yanında altından iki arslan eylediler (Enb.XIV.634;TSV 3532)</i>
şarşap	çarşaf	<i>Gönlek, şarşap:15, tavi: 5 (Sic.B.XV.6,63;TSV 3650)</i>
şibit	terlik	<i>Avrat kadı evine geldi hizmet eyledi, özür diledi: Karavaşın, dünki bî-edeplikten şermsarım, sabah kuşluk vaktında bizden yana gel, hizmet kemeri belinde buluna. Kadının ak şibitini öptü, dâme bıraktı. (Ferec.XV.192;TSV 3666)</i>
tekele, (teğele, tekle)	eskiden ulemanın elbise üzerinden giydikleri kaftan	<i>Sırta tekele dikerlerdi Alaşehirin kızıl ifladisin sancak ederlerdi. (ÂŞ.XVI.56;TSV 3787)</i>
tiriz	entari peşi	<i>Tiriz dedikleri nesne ki hayatlar katında ma'ruftur.(Ah.XVI.301;TSV 3804)</i>
tomak	kısa konçlu ökçesiz ayakkabı	<i>Zu'münce ki zahit geçinir murg-ı behiştî Tavus sıfat giyse nola kara tomaklar (S.Vehbi.XVIII.238;TSV 3818)</i>
tuluk (tulguk, tulkuk, dulkuk, duluk)	tulum	<i>Yer içinde akrepler vardır katırlar gibi ve kuyrukları sünü gibi. Değmesinin kuyruğunda üç yüz altmış boğun var. Değme boğunda üç yüz altmış dulkuk ağı var ve değme dulkuk üç yüz altmış kuledür ya'ni küp. (Enb.XIV 11-12;TSV 3850)</i>
tuman (tumman)	don	<i>Ol gün Musa üzerinde bir gönlek var idi sofdan ve bir cübbe ve bir tuman var idi ve bir börk kamusu sofdan idi (Enb.XIV.374;TSV 3852)</i>
turna kırı	siyahı beyazına galip olan at donu	<i>Turna kırı dedikleridir ki sevadı beyazına galip ola; Arabide ehamm denir.(Bürh.XVIII-XIX.252;TSV 3857)</i>

tuvak	duvak, peçe	<i>Gönlek:15, tuvak:20, ton:30. (Sic.B.XV.6,127;TSV 3864)</i>
uğ	çakşır, şalvar	<i>Çakşır ve tuman ve uğ ve şalvar (Ni'meti.XVI.330;TSVI 3903)</i>
üsküf	başlık, serpuş	<i>Her biri bir peri-sıfat dilber Altun üsküflü kur kemerli kamer(Yuz.Hamdi..XV.822;TSVI 4091)</i>
üskülü bezi	ince, yumuşak keten bezi	<i>İnce ve nerm ve lâtif keten bezine denir ki selefte Mısır'a mahsus olmakla kasab-ı Mısri itlak olunur.Türkiye nisvan ana üskülü bezi ta'bir ederler.(Kam.XVIII- XIX.1,232;TSVI 4093)</i>
üst giyesi (üstlük)	en üste giyilen elbise	<i>Üst giyesi giymek (Bab.XVI.1,309;TSVI 4095)</i>
vala (bala)	baş örtüsü, ince kumaş	<i>Bosna asıllı Şahdane nâm cariyeyi bin beş yüz elli nakit ve iki top kırmızı vala ki, yüz arşundur, satın alıp akçayı dahi valayı mezkûr mustafaya teslim etmiş. (Sic.B.XV,3,412 TSVI 4142)</i>
yağlık	mendil, peşkir, bez parçası	<i>Getirdi beş on gevher-i şahvâr Ki âlemde her kanda kim şah var Anın verdi bir yağlığa doladı (Süh.XIV.251;TSVI 4199)</i>
yalmak	kaftan	<i>Çü rida: dinildi cilbab, ohu sen kabaya: yalmak(Uc.Gar.XV.28;TSVI 4255)</i>
yan	cep, kemer, kese	<i>Her altun u ni'metle doldu yanın Ver imdi ki sonra değildir senin (Ferh.XIV.25;TSVI 4264)</i>
yancık (yancuk)	kese torba boyundan geçirilerek yana asılan çanta	<i>Eğer inci girmez ise yancuğa Heves eyler oğlan uşak boncuğa (Ferh.XIV.5;TSVI 4274)</i>
yanlucuk	kesecik, küçük yan çantası	<i>Her ki senin kandalığın dir bana Çakmacuğum kavluçuğum hep ana Bel ki tuzum toprası enbacuğum</i>

		<i>Düdücüğüm yanlucuğum yancuğum (RuşeniXV.90;TSVI 4291)</i>
yarlık	önlük, çocuk göğüslüğü	<i>Bareng: Oğlancıklar göğsüne bağladıkları yarlık (Deş.XVI.188-2;TSVI 4358)</i>
yas tonu (yas giyesisi)	matem elbisesi	<i>Şah-ı Gazneyn şahzadeye eyitti: Ey ferzend-i dilpezir senin ferahına matemden çıkmak revadır dedi, andan yas tonların çıkardılar Ferruhzad'ı oğlu yerine oğulluğa kabul etti.(Ferec.XV.89;TSVI 4376)</i>
yen başı	gömlek yahut elbise kolunun koltuk tarafında olan yeri	<i>Gömleğe yen başı etti ki "rudün" gömleğin koltuk tarafından olan canibidir. (Aks.XVII-XVIII.417;TSVI 4526)</i>
yen	elbise kolunun el üzerine gelen kısmı	<i>Geldi ol Yusuf katına utanu Tapu kıldı yenin yüzne tutunu (Yuz.Şeyd.XIII.49;TSVI 4523)</i>
yılan kavı	yılan gömleği	<i>Yılan kavın giyesi içine kosalar güve yimeye (Hay.XV.66;TSVI 4575)</i>
yilek	yelek	<i>Yilek. (Sih. Ac. XV.35;TSVI 4601)</i>
yinsüz ton	kefen	<i>Ah ol yinsüz ton geymek korkusundan...(Tuh. Le. XV.179;TSVI 4606)</i>
yüzlük	peçe, nikap, yüz örtüsü	<i>Başa mesh vermek ışık urunmaktır, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktır, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür.(Tuh.Le.XV.289;TSVI 4786)</i>
zencef (sencef)	etek pervazı	<i>Libas kıyısına zencef etmek ve kumaşi iki cins argaçla tokumak. (Bab. XVI.2,31;TSVI 4805)</i>
zibun	vaktiyle kaftan altına giyilen pamuklu yelek, hırka, mintan.	<i>Sende bir zibun ve bir gümüş küpe ve bir guruş ve bir yapağım olup talep iderin. (Sic.K.XVI.8,128;TSVI 4807)</i>

Tablo.1. Tarama Sözlüğünde Geçen Kıyafet Sözcükler Tablosu

3.TARAMA SÖZLÜĞÜNDE GEÇEN KIYAFET ADLARININ SINIFLANDIRILMASI

Tarama Sözlüğünde tespit edilen kıyafet adları, yukarıda tablo şeklinde sunulmuştur. Belirlenen kıyafet adları Salih Köse'nin *Eski ve Orta Türkçe Metinlerindeki Kıyafet adları ve Dil İncelemesi* adlı doktora tezi ile Bahaeddin Ögel'in *Türk Kültür Tarihine Giriş (V)* adlı kitabındaki sınıflandırmalar örnek alınarak sıralanmıştır. Bu çalışmanın konusu olan kıyafet adları şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- ▶ Başa giyilen kıyafet adları
- Boyna giyilen kıyafet adlar
- Kola giyilen kıyafet adları
- Ele giyilen kıyafet adları
- Ayağa giyilen kıyafet adları
- Bele giyilen kıyafet adları
- İçe giyilen kıyafet adları
- Dışa giyilen kıyafet adları

3.1.Vücutta giyildikleri yere göre kıyafet adları

Kıyafetlerin her biri vücudun farklı yerlerinde kullanılır. Başa, boyna, ele, ayağa, bele giyilen olarak sınıflandırma yapılabilir. Örneğin eldiven ele giyilir ve bu yönüyle başa giyilen kıyafetlerden ayrılmış olur. Fakat elbise, mont, pardösü, gömlek gibi kıyafet adları vücudun büyük bölümünü kapladığı için bunları net olarak birbirinden ayırmak mümkün olmayabilir. Bu nedenle doğrudan çıplak ten üzerine giyilen kıyafetler iç giyim, iç giyim üzerine giyilen kıyafetler ise dış giyim başlığı altında ele alınarak sınıflandırma yapılmıştır (Toktar, 2017: 26).

3.1.1.Başa giyilen kıyafet adları

Başlıklara ait bilgilerin temel kaynağını kayalar üzerine çizilmiş resimler ile heykeller oluşturur. Türkçenin bilinen en eski yazılı metni olan Orhun Kitabelerinin bulunduğu alanda kayalar üzerine çizilmiş sivri külaha benzeyen şapkalı bazı insan figürleri görülmüştür. Başka kazılarda da sivri külahlı tuva heykelleri bulunmuştur. Diğer tip başlıklar ise gece başlığı şeklindeki basit şapkalardır. Göktürk devri taş heykelleri sıralandığında ise dört tip başlık tespit edilmiştir. Bunlar: börk, başın tepesinde bulunan küçük başlıklar, üst kısmı çapraz bağlarla tutturulmuş başlıklar. Son olarak ise enseyi kaplayan tepesi sivri külahlar bulunmuştur (İlgen, 2001: 196). Tüm kıyafetler içerisinde başa giyilen kıyafetler ayrı bir öneme sahiptir; bunlar diğer kıyafetlere göre daha fazla yer tutar. Bu nedenle başa giyilen kıyafetlerde çeşitlilik söz konusudur (Toktar, 2017: 26).

Tarama Sözlükleri'nde yer alan 29 kıyafet adı, başa giyilenlerle ilgilidir. Bunlar örnekleriyle beraber şu şekildedir:

bala (II)(mala, vala): “baş örtüsü”

Al balah, mor yelekli

Kız gerek, oğlum geliyor (Saz. Köroğlu. XVI.54; TS 1 386)

Fotoğraf 9 (Kaynak: Koç-Koca: 2016, 259)

baş bağı (baş bezi): “baş örtüsü”

Serbend (Fa.) : Gücimen ve baş bağı (Şamil. XVI.455 ;TS I 421).

baş çenberi: “baş örtüsü”

Mıkne'a: Derincek ve bürüncek ki ana baş çenberi derler (Bab. XVI.1, 324 ;TS I 427).

baş örtüsü: “taç”

Tac: Baş örtüş. (Müntehab. XVIII.341-2;TS I 452).

bürgü: “baş örtüsü”

Dokuz dane dülbent bürgü (SİC.B.XV.9, 142; TS I 742).

Fotoğraf 8 (Kaynak: Koçu, 1969: 48)

çadır: “kadınların başlarına örttükleri büyük beyaz bez, çarşaf”

Şahzade eyitt: Görmeğe kaniim. Avrat eyitti: Katlan. Bağa geldikte başına çadır örteyim, kızlar arasında bir yerde otur, kız şaraba meşgul iken sen fariğ temaşa eyle. (Ferec.XV.450; TSII 781).

çakmaklı: “bir türlü tülbent”

Çakmaklıdır başındaki destar-ı çarha bak

Îma ider ki geldi dem-i gamzedâ-yi iyd (Molla.XIX.228;TSII 803).

çalma (çelme): “yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık”

Lâ'inin sarı çalması boğazına geçüp başı açıldı (Hamza.XIV.XV.1, 98;TSII 815).

Fotoğraf 20 (kaynak: ÇETİN,2018: 208)

çar (car): “baş örtüsü, çarşaf”

Lacivert, bordo, kahverengi renklerde kenarları püsküllüdür. Bilhassa Akşehir’de giyilir (Dağlı, 2007: 66).

Hasta oldu ve uykuya vardı bir uğru girdi çarın aldı (Tez.Lâ.XV.57-1;TSII 830).

Fotoğraf 17 (Kaynak: Koçu, 1969: 50)

çeki (leçe): “kadın baş örtüsü”

Hacı Arapoğlu Seydi’de yüz altmış akça ve bir çeki varmış. (*Sic.K.XV.1, 182;TSII 848*).

çenber: “baş yemenisi, yazma”

Çenberüme alca kanım dökeyin mi? (*Dede. XIV.71;TSII 855*).

çit bezi (çit): “bir nevi yerli kumaş, yazma yemeni, basma”

Bir çit yorkan ma’a çarşep ve bir alaca kilim ve kırmızı kilim... (*Sic.A.XVI.6, 567;TSII 927*).

Fotoğraf 13 (Kaynak: Koçu, 1969: 25)

dal fes: “sarıksız, sarık sarmaksızın giyilen fes; bu fesi giyinen kimse”

Dal fes ü dal hançer olmuşsun aman ü el’eman

Niyetin zalim yine uşşak ile gavga gibi (Fazıl.XVIII-XIX.47; TSII 983).

Fotoğraf 20 (Kaynak: Koçu, 1969: 85)

derincek (dirincek): “baş örtüsü”

*Yusuf inledi, Zeliha işitti, tâkat getirimedi, carın yitti, ikinci uruşta dirinceğin yırttı
(İhlâs. XIV.289; TS II 1106).*

durmaç: “ipekli kumaş, şal”

Bular aydur köyümüz üş yakındır

İp ile boynuna durmaç takındır (Hurş.XIV.74 ;TSII 1264).

dutuk (I) (tutuk (I): “perde, peçe, yaşmak, duvak”

Gümüüş âyine gibi çık ufuktan

Yüzün göster huri gibi dutuktan. (Işk.XIV.140-2 ;TSII 1291).

geçeymen, (güceymen, gecimen, gicimen, gücimen): “kadın başörtüsü, gelinlerin başlarına giydikleri süslü örtü, taç”

Enselik ve pullu makrama: 200, gicimen pulu: 400. (Sic.B.XV.2.171;TSIII 1616).

kıvrak: “ince kadın baş örtüsü”

Vücuda olan kıllar kıvırcık ve kıvrak olmak (Kdeb.XVIII.676-1 ;TSIV 2525).

leçek, (leçek): “üç köşeli kadın baş örtüsü”

Başa örttükleri sütrelendir ki lecekdir (Kdeb.XVIII.451-1 ;TSIV 2787).

mahrâma: “mendil, baş örtüsü, havlu”

Telli mahramasın attı üstüme

Terlersen sevgilim sil dedi bana (Kara.XVII.165 ;TSIV 2793).

nezkep: “başörtüsü”

...ve iki arşın vala ve bir vala dolama ve bir nezkep ve bir alaca gönlek... (Sic.B.XV.5, 59 ;TSIV 2851).

poşu: “vaktiyle omuzlara atılan başa sarılan kenarları saçaklı ipek örtü”

Bilmem namahremsin bilmem hatunsun

Poşuyu yüzünden kaldır da yürü (Kara.XVII.209;TSV 3199).

serpitme: “çember, baş örtüsü”

Hüseyin bin Mehmet da'va-yi istihkak edüp hükm-i hakim ile elimden aldığı bir serpitme ve bir yağmurluk ve bir küpeyi bana mezbur Himmet vermiş idi (Sic.A.XVI.2, 1014;TSV 3393).

üsküf: “başlık, serpuş”

Her biri bir peri-sıfat dilber

Altun üsküflü kur kemerli kamer (Yuz.Hamdi..XV.822;TSVI 4091).

Fotoğraf 16 (Kaynak: Koçu, 1969: 46)

vala (bala (II)): “başörtüsü ince kumaş”

Bosna asıllı Şahdane nâm cariyeyi bin beş yüz elli nakit ve iki top kırmızı vala ki, yüz arşundur, satın alıp akçayı dahi valayı mezkûr mustafaya teslim etmiş (Sic.B.XV, 3, 412 TSVI 4142).

becak: “tül”

Becakleri misal-i may-i enban

Berinden sarkıp inmiş tâ be-daman (Lârendi.XVI.86;TS 1 472).

serçe yuvası: “bir çeşit sarılmış (sarık)”

Softaları o perişan serçe yuvası destarlarıyla... (Ev.XVII.574;TSV 3391).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Başa mesh vermek ışık urunmaktur, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289;TSVI 4786).

tuvak: “duvak, peçe”

Gönlek: 15, tuvak: 20, ton: 30. (Sic.B.XV.6, 127;TSV 3864).

Fotoğraf 23 (kaynak: YILMAZ, 2011: 52)

3.1.2.Boyna giyilen kıyafet adları

Tarama Sözlüklerinde yer alan 2 kıyafet adı boyna giyilen kıyafetlerdendir.

boyun bezi: “boyun atkısı”

Ridâ: Taşına giyilen ton ve boyun bezi (Ni'meti.XVI.339 ;TS 1 653).

salyarlık: “önlük çocuk göğüslüğü.

Salyarlık (Caf.XVI.14-2;TSV 3289).

3.1.3.Kola giyilen kıyafet adları

Tarama Sözlüklerinde yer alan 2 kıyafet adı kola giyilen kıyafetlerdendir.

kolçak (kolçağ): “kola geçirilen kılıf”

Ve zırh ve kolçak ve yat ve yarak verüp pîraste kılup meydana gönderdi (Saadet.XV-XVI.181-1;TSIV 2616).

kolluk (kolluk): “kola giyilen zırh, kolçak”

Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip... (Müslim.XV.7, 49 ;TSIV 2618).

3.1.4.Ele giyilen kıyafet adları

Tarama Sözlüklerinde yer alan 3 kıyafet adı ele giyilen kıyafetlerdendir.

elçek: “eldiven”

Ellerine elçek giydirilmiş ve desdivane ve kolçak giydirilmiş kimesne (TercemanXV.1, 108;TSIII 1421).

eldüvan: “eldiven”

Eldüvan tâbir olunan nesnedir ki eli muhafaza için geçirirler (Aks.XVII-XVIII.106;TSIII 1425).

Fotoğraf 11 (Kaynak: Koçu, 1969: 101)

ellik (I): “eldiven”

Subh-dem a'dâ giyip saz ü selep

Bürüme çukal ü cevşendir acep

Ellik ü kolluğ u butluk hem ıfık

Hep musaykal çevre verirsi ıfık (Enveri. XV.60 ;TSIII 1443).

3.1.5.Ayağa giyilen kıyafet adları

Tarama Sözlüklerinde yer alan 14 kıyafet adı ayağa giyilen kıyafetlerdendir.

babuc: “pabuç”

Başmak babuc (Sic.B.XV.1, 51 ;TS I 358).

başmak, (paşmak): “ayakkabı”

Tapu idüp el başmağa urma dur

Ver etmek bana, başıma başmak ur . (Ferh.XIV.28;TS I 448).

cimcime: “tabanı paçabadivradan ve koncu çorap gibi ip ile örülerek yapılan bir çeşit ayakkabı”

Oturduğu yerden ayak üzerine turdu, cimcimlerin önüne koydular, giyip mağara kapısından taşra çıktı. (Bektaş. XV.135;TSII 774).

çizme: “çizme”

Edik ve çizme dahi derler (Deş.XVI.353-2;TSII 777).

çedik: “koncu kısa çizme, konçlu mest”

Çizme veya edik ki çedik derler (Kdeb.XVIII.299-2;TSII 846).

edik (edük, edik başmak): “koncu kısa çizmeçizme konçlu mest”

Su görmeyüben tizcek edüğünü çıkaran

Ot yanmayuben ol ki tenuru kıza benven (Süh.XIV.187;TSIII 1385).

gelik, (kelik): “çocuk ayakkabısı, patik”

Sırtlarımız görmez oldu alığı

Ayaklarımız unuttu gön geliği (Hal.Şa.Deli İbrahim.XIX-XX.48;TSIII 1626).

iç edik,(iç edük, iç edüğü): “kısa konçlu ayakkabı, mest”

İki çift iç edik: 15, çenber: 5, ak çarşap: 15. (Sic. B. XV.1, 3 ;TSIII 1997).

kalevre: “bir çeşit ayakkabı”

*Çarık ve postal ve kalevre ta'bir olunan ayakkaplarına denir ki gönden dikilir.
(Bürh.XVIII-XIX.143;TS IV 2183).*

salbur, (salbır): “ağaç çubuklarından sazdan ve ipten örülen ayakkabı”

Yadar ve salbır dedikleri ayakkabı (Miftah.XV.98;TSV 3263).

sokman (sökmen): “mest üzerine giyilen çizme”

Kara kanı şorladı, Kara sağrı sokmanı dolu kan oldu. (Dede.XIV.107;TSV 3501).

şibit: “terlik”

Avrat kadı evine geldi hizmet eyledi, özür diledi: Karavaşın, dünki bî-edeplikten şermsarım, sabah kuşluk vaktında bizden yana gel, hizmet kemeri belinde buluna. Kadının ak şibitini öptü, dâme bıraktı. (Ferec.XV.192;TSV 3666).

tomak: “kısa konçlu ökçesiz ayakkabı”

Zu'münce ki zahit geçinir murg-ı behiştî

Tavus sıfat giyse nola kara tomaklar (S.Vehbi.XVIII.238;TSV 3818).

kalçın: “çoraba geçirilmek üzere terlik biçiminde ince sahtiyenden dikilmiş giyecek”

Maveraünnehir'de harçın derler ki bizim kalçın dediğimiz andan mehuz ve muharreftir. Bunlar üzre mestin cevaz adem-i cevazı kütüb-i fikhiyede meşruhtur (Kam.XVIII-XIX.2, 878;TSVI 2182).

Fotoğraf 18 (Kaynak: Koçu, 1969: 140)

3.1.6.Bele giyilen kıyafet adları

Tarama Sözlüklerinde yer alan 1 kıyafet adı bele giyilen kıyafetlerdendir.

kuşah: “kuşak”

Gayret için bir kuşah kuşanalım

Anın için gidiser başım benim (Kadı .XIV.598 ;TSIV 2751).

Fotoğraf 3 (kaynak: ÇETİN, 2018: 209)

3.1.7.İçe giyilen kıyafet adları

İlk insandan günümüze kadar gelen korunma, örtünme ve zaman içerisinde hoş görünme ve süslenme amaçlarına uygun olarak ortaya çıkan giyim; iç, dış ve üst giyim olarak gruplandırılmaktadır (Çağdaş, 2002: 2).

Tarama Sözlüklerinde yer alan 7 kıyafet adı içe giyilen kıyafetlerdendir.

ağ: “donun ortasındaki parça”

Hatunlar giydikleri libastır, uçkur yeri diküp don gibi giyerler, ağsız (Kdeb.XVIII.185-2; TS I 24).

ayak tonu: “don, iç donu”

Korkusundan ayağı tonu toptolu oldu (Anter.XIV.2, 547 ;TS I 310).

çapuk (çapük): “don ağı”

Sığza ki çapuk dahi derler. (Caf.XVC.90-2;TSII 829).

diz donu, (diz tonu): “iç donu”

Zir-câme : Diz tonu ve iç kaftanı (Deş.XVI.330-2;TS II 1192).

im: “iç donu, don”

Kaçan sücut kılan yer, senin avratın görmesin. Pes İbrahim im giydi (Enb.XIV.195 ;TSIII 2065).

kuşah: “kuşak”

Gayret için bir kuşah kuşanalım

Anın için gidiser başım benim (Kadı .XIV.598 ;TSIV 2751).

3.1.8.Dışa giyilen kıyafet adları

İç giyimin üzerine giyilen kıyafetler dış giyim olarak adlandırılmıştır. Tarama Sözlüklerinde yer alan 32 kıyafet adı dışa giyilen kıyafetlerdendir.

albağ: “ferace”

Lây-i âl ü sebzden itmiş o bağ

Gonca eğnine ahcer ü albağ (Miri. XVI.269 ;TS I 90).

belleme: “yelek gibi bele kadar olan elbise”

Berek:ve ipten dokunmuş bir nevi abaya denir ki fakara ve dervişan giyerler...ve nimete muharrefi miltan ve belleme tâbir olunan kısa câmeye dahi derler. (*Bürh.XVIII-XIX.110 TS I 496*).

biniş: “eskiden ulemanın cübbe üzerine giyindiği bedeni ve kolları geniş üstlük”

Ed-düvac: Üstlük tâbir olunan libasa denir ki cümle esvap üzerine giyilir, hâlâ biniş tâbir olunur (*Kam.XVIII-XIX.1, 402; TS I 580*).

Fotoğraf 15 (Kaynak: Koçu,1969: 39)

bolka: “hırka”

Sekiz lidre kırmızı put 480, bolka ma'a hurda ebrişim (*Sic.B.XVI.12-13, 11;TS I 637*).

camadan: “yünden elbise”

Eteği kısacık, yenleri daracık, koyun yününden dokunmuş bir libastır. Kumaşı ismine mele ve örnek derler, anı zâhitler giyerler ve ana camadan ve dir'de derler (*Bab.XVI.1, 301; TS II 748*).

cebe: “zırh, zırhlı elbise”

Çarha tirine anın döymez cebe

Canı gizlersem kahısardır başa (Kadı.XIV.554; TS II 756).

çalkava (çalkafa): “kurdun ense postundan yapılan kürk”

Başına urunmuş Bektaşi börkü

Sırtına da almış çalkava kürkü (Saz.Köroğlu. XVI.47; TS II 896).

delme: “yelek”

Göğsü oyma ve önü açık kısa ve belleme câmeye denir, acem gömleği ve içlik ve nimtene muharrefi miltan ve göte küstü tâbir olunan kürk ve delme cebe ve silâh abası gibi (Bürh.XVIII-XIX.168; TS II 1069).

derlik,(terlik): “üstten giyilen ince elbise”

Ki yindek süci içmek erlik değil

Çukaldır erin tonu, derlik değil (Süh.XIV.289; TS II 1110).

dolama (II), (tolama (II)): “entari gibi önü açık olan ve kavuşturularak üstüne kuşak bağlanan eski zamanlarda giyilmiş çuha elbise”

Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çakşır ve... (Sic.K.XV-XVI.4, 141; TS II 1201).

Fotoğraf 19 (kaynak: ÇETİN, Hakan; 2018,208)

don, (ton): “elbise, kılık kıyafet”

Dürlü tonlar giydirir ol dem ana

Kim görenler anı kalırdı tana (Yuz.Şeyd.XIII.22; TS II 1211).

fermele: “işlemeli kollu yelek, fermene”

O Cezayirli gümüş fermeleli

Telli şallı o güzel velveleli (Fazıl. XVIII-XIX.17; TS III 1604).

geyilür: “giyecek elbise”

İki yüz geyilürden döşenilürden kavlettiler. (Fütuh. XIV.354; TS III 1679).

geyim(giyim): “elbise, urba”

Geyimini kesti, omuzuna dört parmak denlü zahm urdu. (Dede. XIV.146 ; TS III 1679).

geyme: “giyecek, elbise”

Kanı hâcenin lâleden haymesi

Kanı hâcenin aladan geymesini (Muham. XV.354; TS III 1681).

Fotoğraf 24 (kaynak: YÜKSEL, 2011: 67)

geysi(giyesi, giyese, geyesi, geyesü): “elbise, giyecek”

Aceplediler ol yiyesileri

Şu denlü döşekler, giyesileri (Süh. XIV.41; TS III 1682).

gölmek: “gömlek”

Çadıra gönderdim pâkçe ton gölmek getirsin (Hamza. XIV-XV.6, 6; TS III 1740).

gönlecük: “gömlekçik”

İşbu kana bulaşmış gönlecüğümü valideme ver. (Rahat. XVI.53; TS III 1756).

gönlek: “gömlek”

Yusuf eydür imdi ne etmek gerek

Gönleğümü atama iltmek gerek (Yuz. Şeyd.XIII.89; TS III 1757).

göte küstü: “bele kadar olan kısa kürk”

Göğsü oyma ve önü açık kısa ve belleme câmeye denir. Acem gömleği ve içlik ve nimtene muharrefi miltan ve göte küstü ta'bir olunan kürk ve delme cebe ve silah abası gibi. (Bürh. XVIII-XIX.168 ;TS III 1785).

Fotoğraf 7 (kaynak: Acar-Tosun: 2018, 56)

göynek (göyünek): “gömlek”

...Giderken bir kâfire uğradı, bir eski pâre göynek giymiş, arkasında çalı yüklenmiş bazara gider. (Cennet. XV.303; TS III 1795).

Fotoğraf 6 (Kaynak: Koca: 2013, 2)

issı don: “kış elbisesi”

Issı don bir dona derler ki giyen kişi teninden aldığı ısıdan ziyade ısı vere ve yumşak don hassaten ol ki havlu ola, teni ısı eyleye ve kış giyeceği ola (Yadigâr.XIV.3-2 TS III 1982).

içlik: “gömlek üstüne giyilen bir çeşit yelek”

Bugün kâlâ-furuş-ı keyften iydiyye kestirdik

Birer içlik mülûkî kesme târi-i şarabîden (Sabit. XVII-XVIII.157; TS III 2007).

kantura: “palto gibi bir giyecek (?)”

Kanturanın sim saçakların dizine dökmüş. (Müslim.XV.34,30; TS IV 2239).

kapama: “astarlı kaftan, pamuklu hırka”

...Alıp gittiği üç kalıça ve bir maşraba ve bir çanak ve bir köhne kapama ve döşegi kimden aldın deyü Selçuk'tan süal olundukta... (Sic.A.XVI.5, 381; TS IV 2245).

kavtan: “kaftan”

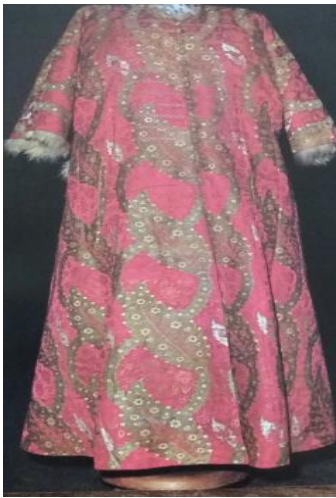
Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çakşır ve (Sic.K.XV.XVI.4, 141; TS IV 2361).

Fotoğraf 4: Kaynak: (ALTAY, Fikret: 1979: 5)

kişilik kaftan(*kişilik geyecek, kişilik giyesi, kişilik giyese, kişilik kaftanı, kişilik libası*):
“resmî günlerde giyilen ağır elbise”

Kişilik kaftan ki saklarlar ve gâh gâh bayramda ve cüm 'alarda ve ulular katına vardıkta giyerler. (Caf.XVI.168-2; TS IV 2585).

Fotoğraf 5: Kaynak: (ALTAY, Fikret: 1979: 6)

II. Beyazıd'a ait kaftan

kontuş: “ferace”

Rum’da kontuş ve ferace ve gayri isimleri vardır (Tuhfe.Ş.XVIII-XIX.304; TS IV 2639).

Fotoğraf 6 (Kaynak: Temel Britannica, cilt:7 s:175)

şalvar: “İç ton” (*Sih.Ac.XV.21; TS III 1997*).

Giyim kuşamımızda önemli bir yeri olan şalvar erkekler ve kadınlar tarafından vücuda giyilen dış giyim giysisi olarak tercih edilmiştir. Mukaddes Elibol şalvarın tanımını şu şekilde yapmıştır: “Şalvarın boyu ayak bileğine kadar, eni oldukça geniş, ayakların gireceği kadar paça genişliği açık bırakılmıştır. İki veya tek yana cep çalışılmıştır. Belde, ön ve arka ortalarına uçkur yırtmacı bırakılarak, uçkur bağı geçirilip bel toplanmıştır. Sim-sırma, kordon ve harçlarla süslenmiş, astarlı veya astarsız üst donudur” (Elibol, 1992: 9). Şalvar giyim tarzı olarak bölgelere göre farklılıklar göstermektedir. Marmara Bölgesinde kullanılan şalvarın tamamlayıcı unsuru tozluklardır. Yapımında genellikle yünlü ve pamuklu kumaşlar tercih edilmiştir.

Fotoğraf 7 Edirne Yöresi kadın ve erkek şalvarı (kaynak: Ayhan: 2021,65)

tekele, (teğele, tekle): “eskiden ulemanın elbise üzerinden giydikleri kaftan”

Sırta tekele dikerlerdi Alaşehirin kızıl ifladisin sancak ederlerdi (ÂŞ.XVI.56; TS V 3787).

tuluk, (tulguk, tulkuk, dulkuk, duluk): “tulum”

Yer içinde akrepler vardır katırlar gibi ve kıyırukları sünü gibi. Değmesinin kıyruğunda üç yüz altmış boğun var. Değme boğunda üç yüz altmış dulkuk ağı var ve değme dulkuk üç yüz altmış kulledür ya 'ni küp (Enb. XIV 11-12; TS V 3850).

Fotoğraf 8 (kaynak: Ünal-Acar: 2016: 606)

üst giyesi, (üstlük): “en üste giyilen elbise”

Üst giyesi giymek (Bab. XVI.1,309; TS VI 4095).

yalmak: “kaftan”

Çü rida: dinildi cilbab, ohu sen kabaya: yalmak (Uc. Gar.XV.28; TS VI 4255).

4.LEKSİK SEMANTİK SINIFLANDIRMA

Semantik kelimesi *anlam bilimi* demektir. Türk dilinin değişik dönemlerinde kullanılan kıyafet adları leksik-semantik açıdan değerlendirildiğinde bunların birçoğunda ad aktarması kullanıldığı görülmektedir. Ad aktarması “bir kavramın ilgili ya da bağlantılı olduğu başka bir kavram aracılığıyla anlatılması” şeklinde tanımlanmaktadır (Aksan, 1999: 69). Bu aktarmanın gerçekleşmesinde eylem-nesne, malzeme-ürün, kumaş-kıyafet, işlev-nesne gibi unsurlar etkili olmuştur.

4.1.Adını Kumaşından Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 12 adet kıyafet adı adını kumaşından almıştır.

ağı: “ipek kumaş”

Bağışladı altun kızıl u ağı

Sanasın yerinde komadı dağı (Süh. XIV. 25; TS 1 33).

Çün ulaldı oğul evermek gerek

Ağı atlas, at,katır vermek gerek (Ga.XIV. 301; TS 1 33).

asdar bez: “kaba, kalın bez”

Hasafe: Asdar bezden dikilmiş torba.(Bab.XVI.2.178; TS 1 243).

béz(böz): “kumaş, bez”

Şah işitti bu sözü dedi ki tiz

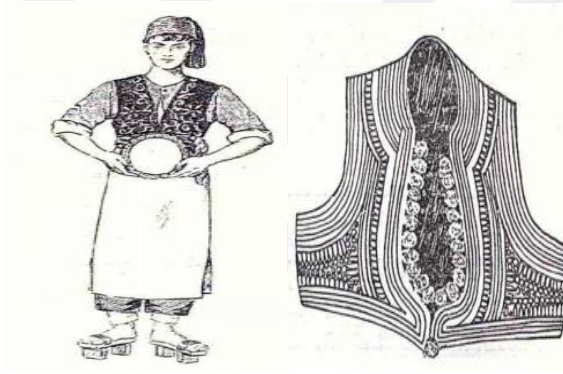
Verin yohsula altun u akça, béz (Süh.XIV.28; TS 1 624).

boğasa (boğası): “kalın çulha bezi”

Altı buçuk arşın Karaman boğasası ağırlık ile bir keten verdim (SİC.A.XVI.7,140; TS I 627).

camedan: “yünden elbise”

Eteği kısacık, yenleri daracık, koyun yününden dokunmuş bir libastır. Kumaşı ismine mele ve örnek derler, anı zâhitler giyerler ve ana camadan ve dir’de derler (Bab.XVI.1,301; TS II 748).

Fotoğraf 14 (Kaynak: Koçu, 1969: 34-50)

durmaç: “ipekli kumaş, şal”

Bular aydur köyümüz üş yakındır

İp ile boynuna durmaç takındır (Hurş.XIV.74; TS II 1264).

dim: “bir cins kumaş, bez”

Döşek 35,döşek abası 15, dimi minder 15...(Sic.B.XV-XVI. 2, 55; TS II 1159).

çapıt: “adi bez, paçavra”

Ben de bildim Şu dünyaya geldiğim

Tuzlandım da çapıtlara belendim (Kara. XVII.42; TS II825).

g n: “ham k se, deri”

Bir güzel kız bendli yatur, boynunda demir halka, ayağında bukağı ve kolları ham g n içinde, başı dizinde ağlar (Ferec.XV.105; TS III 1746).

kasık taşı: “kasık nihayetindeki yumruca bez”

İnsanın kasıklarının nihayetine karip yerde çıban bezi gibi çıkan yumruca beze denir ki kasık taşı ta’bir olunur (Kam.XVIII-XIX.2,67; TS IV 2326).

pambuk: “pamuk”

ıkar panbuk kulağından gözün a

Ki haşroldu v  alındı bugün S r (Nesimi.XIV.200; TS V.3175).

 sk l  bezi: “ince yumuşak keten bezi”

İnce ve nerm ve lâtif keten bezine denir ki selefte Mısır’a mahsus olmakla kasab-ı Mısri itlak olunur.Türkide nisvan ana üskülü bezi ta’bir ederler (Kam.XVIII-XIX.1,232; TS VI 4093).

4.2.Adını Şeklinden Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 13 kıyafet adı adını şeklinden almıştır.

dizlik: “belden diz kapağına kadar giyilen libas”

Bir beyaz dizlik ve bir beyaz gömlek ve iki zira keten ve...(Sic.A.XVI.1362; TS II 1194).

diz donu: “iç donu”

Zir-câme :Diz tonu ve iç kaftanı (Deş.XVI.330-2; TS II 1192).

alın bağı: “kadınların alınlarına bağladıkları altın veya gümüşlü süs bağı”

Dört küpe, alın bağı,saç bağı,altunlu kadife kaftan...(Sic.K.XV.1,377; TS I 103).

altun baş: “eskiden kadınların başlarına giydikleri altın dizili veya altın işlemeli taç”

...Bunda benim bir limoni firenci kaftanım ve bir altun başım vardır,talep iderim diyicek,mezbur Ahmet ,zikrolunan altun başı ve kaftanı kızım Hundi'ye hibe ve temlik etmişim ,diyicek..(Sic.A.XVI.2,1439; TS I 114).

ayak tonu: “don, iç donu”

Korkusundan ayağı tonu toptolu oldu (Anter.XIV.2,,547; TS I 310).

baş bağı: “baş örtüsü”

Serbend(Fa.):Gücimen ve baş bağı (Şamil.XVI.455; TS I 421).

baş çenberi: “baş örtüsü”

Mıkne'a:Derincek ve bürünceki ki ana baş çenberi derler (Bab.XVI.1,324; TS I 427).

bel toplaması: “kuşak”

Zîba yaraşır hil'at-ı naz ol boyu serve

İki kolumu kılsam ana bel tolaması (Baki.XVI.240; TS 1 499).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Başa mesh vermek ıstık urunmaktur, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289; TSVI 4786).

saruk: “sargı örtü”

Haber verdi Muammer Sabit Nebbâti'den kim ol altun tahtalar idi harir saruklar içinde (Enb.XIV.657; TS V 3324).

elçek: “eldiven”

Ellerine elcek giydirilmiş ve desdivane ve kolçak giydirilmiş kimesne (TercemanXV.1,108; TS III 1421).

içlik: “gömlek üstüne giyilen bir çeşit yelek”

Bugün kâlâ-furuş-ı keyften iydiyye kestirdik

Birer içlik mülûkî kesme târi-i şarabîden (Sabit. XVII-XVIII.157; TS III 2007).

4.3.Adını Benzediği Nesneden Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 14 kıyafet adı adını benzediği nesneden almıştır.

alın bağı: “kadınların alınlarına bağladıkları altın veya gümüşlü süs bağı”

Dört küpe, alın bağı, saç bağı, altunlu kadife kaftan...(Sic.K.XV.1,377; TS 1 103).

altun baş: “eskiden kadınların başlarına giydikleri altın dizili veya altın işlemeli taç”

...Bunda benim bir limoni firenci kaftanım ve bir altun başım vardır, talep iderim diyicek, mezbur Ahmet ,zikrolunan altun başı ve kaftanı kızım Hundi'ye hibe ve temlik etmiştin ,diyicek..(Sic.A.XVI.2,1439; TS 1 114).

baş bağı, (baş bezi): “baş örtüsü”

Serbend(Fa.): Gücimen ve baş bağı (Şamil.XVI.455; TS 1 421).

belleme: “yelek gibi bele kadar olan elbise”

Berek:ve ipten dokunmuş bir nevi abaya denir ki fukara ve dervişan giyerler...ve nimete muharrefi miltan ve belleme tâbir olunan kısa câmeye dahi derler. (Bürh.XVIII-XIX.110; TS 1 496).

bel tolaması: “kuşak”

Ziba yaraşır hil'at-ı naz ol boyu serve

İki kolumu kılsam ana bel tolaması (Baki.XVI.240; TS 1 499).

boyun bezi: “boyun atkısı”

Ridâ: Taşına giyilen ton ve boyun bezi (Ni'meti.XVI.339; TS 1 653).

dalfes: “sarıksız, sarık sarmaksızın giyilen fes; bu fesi giyinen kimse”

Dal fes ü dal hançer olmuşsun aman ü el’eman

Niyyetin zalim yine uşşak ile gavga gibi (Fazıl.XVIII-XIX.47; TS II 983).

dizlik: “belden diz kapağına kadar bacağa giyilen libas. (kısa pantolon) potur”

Bir beyaz dizlik ve bir beyaz gömlek ve iki zira keten ve... (Sic.A.XVI.1362; TS II 1194).

dutacak: “ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası”

Dîk-gîr: Dutacak (Sih.Ac.XV.24; TS II 1276).

elçek: “eldiven”

Ellerine elcek giydirilmiş ve desdivane ve kolçak giydirilmiş kimesne (TercemanXV.1,108; TS III 1421).

enselik: “kadınların omuz atkısı, arkalık”

Merhûme Hatice’nin merkum üzerinde bir istefan ve bir enselik ve bir sine-bent ve bir cevheri bileziği kaldı (Sic.A.XVI.6,511; TS III 1475).

kolçak, (kolçağ): “kola geçirilen kılıf”

Ve zırh ve kolçak ve yat ve yarak verip pîraste kılup meydana gönderdi (Saadet.XV-XVI.181-1; TS IV 2616).

öncek: “önlük”

Beli gök öncekli, eli helkeli

A dudum dağlara sen attın beni (Hal.Şa.Âşık Hamit.XIX-XX.73; TS V 3089).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Başa mesh vermek ışık urunmaktır, gusl çukaldır,yüz yumak yüzlük urunmaktır, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289; TS VI 4786).

4.4.Adını Yapımında Kullanılan Hammaddenin/Malzemenin Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 10 kıyafet adı adını yapımında kullanılan malzemenin almıştır.

ağı: “ipekli kumaş”

Bağışladı altun kızıl u ağı

Sanasın yerinde komadı dağı (Süh. XIV. 25; TS 1 33).

Çün ulaldı oğul evermek gerek

Ağı atlas,at,katır vermek gerek (Ga.XIV. 301; TS 1 33).

Fotoğraf 9 (kaynak: YILMAZ, 2011: 115)

altun baş: “eskiden kadınların başlarına giydikleri altın dizili veya altın işlemeli taç”

...Bunda benim bir limoni firenci kaftanım ve bir altun başım vardır, talep iderim diyicek, mezbur Ahmet ,zikrolunan altun başı ve kaftanı kızım Hundi'ye hibe ve temlik etmiştin ,diyicek..(Sic.A.XVI.2,1439; TS I 114).

asdar bez: “kaba kalın bez”

Hasafe: Asdar bezden dikilmiş torba (Bab.XVI.2.178; TS I 243).

badem kürk: “tilki postunun bacağından yapılan kürk”

Badem kürk: Tilki paçası demektir (Kam.Os.XIX.2,56; TS I 362).

camadan: “yünden elbise”

Eteği kısacık, yenleri daracık, koyun yününden dokunmuş bir libastır. Kumaşı ismine mele ve örnek derler, anı zâhitler giyerler ve ana camadan ve dir'de derler (Bab.XVI.1,301; TS II 748).

çalkava (çalkafa): “kurdun ense postundan yapılan kürk”

Başına urunmuş Bektaşî börtü

Sırtına da almış çalkava kürkü (Saz.Köroğlu. XVI.47; TS II 896).

gön: “ham kösele, deri”

Bir güzel kız bendli yatur, boynunda deapoletarmir halka, ayağında bukağı ve kolları ham gün içinde, başı dizinde ağlar (Ferec.XV.105; TS III 1746).

kazıl: “kıldan yapılmış ip”

Yirmi altı vukıyye kazıl 130.otuz kuskun:40 (Sic.B.XV.10,145; TS IV 2392).

salbur, (salbır): “ağaç çubuklarından sazdan ve ipten örülen ayakkabı”

Yadar ve salbır dedikleri ayakkabı (Miftah.XV.98; TS V 3263).

üskülü bezi: “ince yumuşak keten bezi”

İnce ve nerm ve lâtif keten bezine denir ki selefte Mısır’a mahsus olmakla kasab-ı Mısri itlak olunur. Türkide nisvan ana üskülü bezi ta’bir ederler (Kam.XVIII-XIX.1,232; TS VI 4093).

4.5.Adını Vücutta Giyildiği Yerden Alan Kıyafet Adları

Tarama Sözlüğünde 14 kıyafet adı adını vücutta giyildiği yerden almıştır.

alın bağı: “kadınların alınlarına bağladıkları altın veya gümüşlü süs bağı”

Dört küpe, alın bağı,saç bağı,altunlu kadife kaftan...(Sic.K.XV.1,377; TS I 103).

at götlüğü: “atın sağrısını örtmek üzere eyerin arkasına dikilen parça”

Kefcel-pûş:At götlüğüdür,eyerin ardına dikerler,atın sağrısı üzerine gelir;İran Türkleri örtek derler (Bürh.XVIII-XIX.489; TS I 274).

ayak tonu: “don, iç donu”

Korkusundan ayağı tonu toptolu oldu (Anter.XIV.2,,547; TS I 310).

baş bağı (baş bezi): “baş örtüsü”

Serbend(Fa.):Güçimen ve baş bağı (Şamil.XVI.455; TS 1 421).

baş çenberi: “baş örtüsü”

Mıkne’a:Derincek ve bürüncek ki ana baş çenberi derler (Bab.XVI.1,324; TS 1 427).

belleme: “yelek gibi bele kadar olan elbise”

Berek:....ve ipten dokunmuş bir nevi abaya denir ki fakara ve dervişan giyerler...ve nimete muharrefi miltan ve belleme tâbir olunan kısa câmeye dahi derler (Bürh.XVIII-XIX.110; TS 1 496).

bel tolaması: “kuşak”

Ziba yaraşır hil’at-ı naz ol boyu serve

İki kolumu kılsam ana bel tolaması (Baki.XVI.240; TS 1 499).

boyun bezi: “boyun atkısı”

Ridâ: Taşına giyilen ton ve boyun bezi (Ni’meti.XVI.339; TS 1 653).

dizlik: “belden diz kapağına kadar bacağa giyilen libas.(kısa pantolon) potur”

Bir beyaz dizlik ve bir beyaz gömlek ve iki zira keten ve... (Sic.A.XVI.1362; TS II 1194).

ellik: “eldiven”

Subh-dem a'dâ giyip saz ü selep

Bürüme çukal ü cevşendir acep

Ellik ü kolluğ u butluk hem ışıık

Hep musaykal çevre verirsi ışıık (Enveri. XV.60; TS III 1443).

iç don, (iç ton): “don, iç pantalonu”

Şalvar:İç ton (Sih.Ac.XV.21; TS III 1997).

kolluk,(kolluk): “kola giyilen zırh, kolçak”

Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip... (Müslim.XV.7,49; TS IV 2618).

üst giyesi, (üstlük): “en üste giyilen elbise”

Üst giyesi giymek (Bab.XVI.1,309; TS VI 4095).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Başa mesh vermek ışıık urunmaktur, gusl çukaldur,yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289; TS VI 4786).

4.6.Adını Vücutta Kapladığı Organdan Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 12 kıyafet adı adını vücutta kapladığı organdan almıştır.

babuc: “pabuç”

Başmak babuc (Sic.B.XV.1,51; TS 1 358).

baş bağı(baş bezi): “baş örtüsü”

Serbend(Fa.):Gücimen ve baş bağı (Şamil.XVI.455; TS 1 421).

baş çenberi: “baş örtüsü”

Mıkne'a: Derincek ve bürüncek ki ana baş çenberi derler. (Bab.XVI.1,324; TS 1 427).

baş örtüsü: “taç”

Tac:Baş örtüş (Müntehab.XVIII.341-2; TS 1 452).

bel tolaması: “kuşak”

Ziba yaraşır hil'at-ı naz ol boyu serve

İki kolumu kılsam ana bel tolaması (Baki.XVI.240; TS 1 499).

boyun bezi: “boyun atkısı”

Ridâ:Taşına giyilen ton ve boyun bezi (Ni'meti.XVI.339; TS 1 653).

dizlik: “belden diz kapağına kadar bacağına giyilen libas.(kısa pantolon) potur”

Bir beyaz dizlik ve bir beyaz gömlek ve iki zira keten ve... (Sic.A.XVI.1362; TS II 1194).

elçek: “eldiven”

Ellerine elcek giydirilmiş ve desdivane ve kolçak giydirilmiş kimesne (TercemanXV.1,108; TS III 1421).

enselik: “kadınların omuz atkısı, arkalık”

Merhûme Hatice'nin merkum üzerinde bir istefan ve bir enselik ve bir sine-bent ve bir cevheri bileziğı kaldı (Sic.A.XVI.6,511; TS III 1475).

kolçak, (kolçağ): “kola geçirilen kılıf”

Ve zırh ve kolçak ve yat ve yarak verüp pîraste kılıp meydana gönderdi (Saadet.XV-XVI.181-1; TS IV 2616).

kolluk,(kollık): “kola giyilen zırh, kolçak”

Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip... (Müslim.XV.7,49; TS IV 2618).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Baş mesh vermek ışık urunmaktur, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289; TS VI 4786).

4.7.Adını Eylem Nesne İlgisinden Alan Kıyafet Adları

Tarama Sözlüğünde 11 kıyafet adı adını eylem nesne ilgisinden almıştır.

bürgü: “baş örtüsü”

Dokuz dane dülbent bürgü (SİC.B.XV.9,142; TS I 742).

çalma (çelme): “yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık”

Lâ'inin sarı çalması boğazına geçüp başı açıldı (Hamza.XIV.XV.1,98; TS II 815).

çekme: “bir çeşit giysi. <çek-“örtmek, giymek”

...Bir dahi gök çuka fiston kaftan ve bir çift çekme çağşır ve bir gönlek bir ton...(Sic.B.XV.10,126; TS II 851).

çatma: “çiçekli kadife kumaş”

Korkarım ateş-perest ola cihan halkı tamam

Her ne gün beğzademiz k'altunlu çatmalar giyer (Revani.XVI.21; TS II 837).

Fotoğraf 12 (Kaynak: Koçu, 1969: 68)

çeki (ceki): “kadın baş örtüsü”

Hacı Arapoğlu Seydi 'de yüz altmış akça ve bir çeki varmış (Sic.K.XV.1,182; TS II 848).

dolama (II), (tolama(II)): “entari gibi önü açık olan ve kavuşturularak üstüne kuşak bağlanan eski zamanlarda giyilmiş çuha elbise”

Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çakşır ve... (Sic.K.XV-XVI.4,141; TS II 1201).

durmaç: “ipekli kumaş, şal”

Bular aydur köyümüz üş yakındır

İp ile boynuna durmaç takındır (Hurş.XIV.74; TS II 1264).

geyilür: “giyecek elbise”

İki yüz geyilürden döşenilürden kavlettiler (Fütuh.XIV.354; TS III 1679).

geyim, (giyim): “elbise, urba”

Geyimini kesti, omuzuna dört parmak denlü zahm urdu (Dede.XIV.146; TS III 1679).

kur kuşak, (kur kurma kuşak): “süslü, özenle yapılmış kuşak”

Kur kurma kuşaklı kulağı altın küpeli (Dede XIV.32; TS IV 2737).

salbur, (salbır): “ağaç çubuklarından sazdan ve ipten örülen ayakkabı”

Yadar ve salbır dedikleri ayakkabı (Miftah.XV.98; TS V 3263).

4.8.Adını İşlevinden Alan Kıyafetler

Tarama Sözlüğünde 7 kıyafet adı adını işlevinden almıştır.

ellik (I): “eldiven”

Subh-dem a'dâ giyip saz ü selep

Bürüme çukal ü cevşendir acep

Ellik ü kolluğ u butluk hem ıfık

Hep musaykal çevre verirsi ıfık (Enveri. XV.60; TS III 1443).

enselik: “kadınların omuz atkısı, arkalık”

Merhûme Hatice'nin merkum üzerinde bir istefan ve bir enselik ve bir sine-bent ve bir cevheri bileziği kaldı (Sic.A.XVI.6,511; TS III 1475).

geysi, (giyesi, giyese, geyesi, geyesü): “elbise, giyecek”

Aceplediler ol yiyesileri

Şu denlü döşekler,giyesileri (Süh.XIV.41; TS III 1682).

içlik: “gömlek üstüne giyilen bir çeşit yelek”

Bugün kâlâ-furuş-ı keyften iydiyye kestirdik

Birer içlik mülûkî kesme târi-i şarabîden (Sabit. XVII-XVIII.157; TS III 2007).

kolluk, (kollık): “kola giyilen zırh, kolçak”

Kolluğun ve butluğun cümle cebesin giyip...(Müslim.XV.7,49; TS IV 2618).

yağlık: “mendil, peşkir, bez parçası”

Getirdi beş on gevher-i şahvâr

Ki âlemde her kanda kim şah var

Anın verdi bir yağlığa doladı (Süh.XIV.251; TS VI 4199).

yüzlük: “peçe, nikap, yüz örtüsü”

Başa mesh vermek ışık urunmaktur, gusl çukaldur, yüz yumak yüzlük urunmaktur, kollar yumak kolluk giymektür, ayak yumak ayaklık giymektür (Tuh.Le.XV.289; TS VI 4786).

5. KIYAFET ADLARININ DİL BİLGİSEL İNCELENMESİ

5.1.Basit Yapıdaki Kıyafet Adları

Basit yapıdaki kıyafet adları tek kelimedenden oluşan ve içerisinde herhangi bir yapım eki bulundurmeyen adlardır (Toktar, 201: 428).

Tarama Sözlüklerinde tespit edilen 10 adet kıyafet adı şunlardır:

ağ

biz (böz)

becək

çar

don(ton)

gön

im

uğ

yan

yen

5.2. Türemiş Yapıdaki Kıyafet Adları

Kelimeyi türemiş yapan ek yapım ekleridir. Yapım ekleri kelimenin kök ya da gövdesine gelerek anlam değişikliğine sebep olur. “Yapım ekleri eklendikleri kök ve gövdelerin anlamlarında değişikliğe sebep olur. Yapım eki ile meydana getirilen bir kelime gövdesi, kendisinden türediği kök veya gövde ile uzak yakın bir ilgisi olmakla beraber ondan ayrı ve yeni bir mana taşır” (Ergin, 2009: 160).

Tarama Sözlüğünde tespit edilen 25 adet türemiş yapıllı kıyafet adları şunlardır:

5.2.1. İsimden Türeyen Kıyafet Adları:

İsim isim yapım ekleri birden fazla bulunmaktadır. Çalışmamızda ele aldığımız isimden isim yapım ekleri şunlardır:

- +lig +lıg +lug +lüg sıfat mahiyetinde aitlik ve mensubiyet ifadeli isimler ile bir şeyle donanmış olma, bir şeye ait olma ifadeli gövdeler türeten fiilen isim yapma ekidir. Gabain’e göre ek Moğolcada “bir şeyle techiz edilmiş olan şey” anlamını verir (Eraslan, 2012: 99).
- +çak/ +çek küçültme anlamı veren isimden isim yapım ekidir. Ekin +ç ve +k eklerinden birleşerek oluştuğu düşünülmektedir (Eraslan, 2012: 95).
- +t Moğolcada da kullanılan çokluk ekidir (Eraslan, 2012: 95).
- +çuk/ +çük eki +çuk/ +çü k, +çu ve +ok/ +ök unsurlarıyla oluşmuş birleşik bir ektir (Eraslan, 2012: 96).

arışlanmak: arış + “dokumacılıkta tezgaha uzunlamasına gerilen iplik” + lan (FFYE)
+mak (FİYE)

butluk: but + luk (İİYE)

dizlik: diz “bacağın uylukla baldır arasındaki oynak yeri” + lik (İİYE)

ellik: el “kolun bilekten parmak uçlarına kadar olan bölümü” + lik (İİYE)

enselik: ense “boynun arkası” + lik (İİYE)

içlik: iç “herhangi bir durumun, cismin veya alanın sınırları arasında bulunan bir yer, dahil” + lik (İİYE)

kolçak: kol “insan vücudunun omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölümü” + çak (İİYE)

kolluk: kol “insan vücudunun omuz başından parmak uçlarına kadar uzanan bölümü” + luk (İİYE)

salyarlık: salyar + lık (İİYE)

yağlık: yağ “vücuttan atılması gereken maddeleri içine alarak deriden sızan ve ter kokusu veren madde” + lık (İİYE)

yancık: yan “yan, sağ veya sol” + cık (İİYE)

yanlucuk: yan “yan, sağ veya sol” + lu (İİYE) + cuk (İİYE)

yüzlük: yüz “çehre, sima, surat” + lük (İİYE)

5.2.2.Fiilden Türeyen Kıyafet Adları

Fiilden isim yapma ekleri birden fazla bulunmaktadır. Çalışmamızdaki ele aldığımız kelimelerde geçen fiilden isim yapma ekleri şunlardır:

- -gı/ -gi, -kı/ ki seyrek kullanılan fiilden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 105).
- -k, uk/ ük sıfat mahiyetinde isimler türeten fiilden isim yapım ekidir (Eraslan, 2012: 106).
- -m yaygın olarak kullanılan bir yapım ekidir. Somut ve soyut isimler ortaya koyan yapım ekidir (Eraslan, 2012: 106).
- -ma / -me seyrek olarak kullanılan, somut ve soyut isimler ortaya koyan yapım ekidir (Eraslan, 2012: 107).
- -a/ -e/ -ı/ -i/ -u/ -ü eski bir ek olup muhtemelen zarf fiil ekiyle aynıdır. Kalıplaşarak fiilden isim yapım eki olmuştur (Eraslan, 2012: 104).
- -ç fiilden isim yapım ekidir (Eraslan, 2012: 104).
- -ş fiilin sonucunu bildiren soyut isimler ortaya koyan fiilden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 108).
- -t, -ut/ -üt soyut isimler ortaya koyan fiilden isim yapma ekidir (Eraslan, 2012: 108).

- ağı:** ağ “yükselmek, çıkmak” + I (FİYE)
- argaç (arkaç):** arga “atmak” + Ç (FİYE)
- başmak (paşmak):** ba_ “bağlamak, birleştirmek”, +ş “baş”, +mak (FİYE)
- bürgü:** bür_ “bürmek”, +gü (FİYE)
- çadır:** çat_ “birleştirmek, biraraya getirmek”, + ır (FİYE)
- çağşır:** çak_ + ış (FİYE) + ır (Sıfat Fiil Eki)
- çakmaklı:** çak_ + mak (FİYE) + lı (İİYE)
- çalma:** çal_ “sarmak, dolamak” + ma (FİYE)
- çatma:** çat_ “birleştirmek, biraraya getirmek” + ma (FİYE)
- çekme:** çek_ “örtmek, giymek” + me (FİYE)
- çeki:** çek_ “örtmek, giymek” + i (FİYE)
- çokal:** *çoğ_ “sarmak, sıkı bağlamak” + al (FİYE)
- delme:** del_ + me (FİYE)
- dolama:** tolga_ “dolamak, takınmak” + ma (FİYE)
- durmaç:** dur_ “hareketsiz kalmak, kalmak” + maç (FİYE)
- dutacak:** tut_ “kapatmak, sarmak” + acak (FİYE)
- dutuk:** tut_ “kapatmak, sarmak” + uk (FİYE)
- dürülük:** dür_ + _ül (FFYE) + ük (FİYE)
- eğindirik:** eğindir_ + ik (FİYE)
- geyilür:** ked_ “giymek” + _il (FFYE) + ür (FİYE)
- geyim:** ked_ “giymek” + im (FİYE)
- kapama:** kapama_ + ma (FİYE)
- saruk:** sar_ “çevirmek, çevrelemek” + uk (FİYE)

5.3.Birleşik Yapılı Kıyafet Adları

Tarama Sözlüğünde tespit edilen birleşik yapılu kıyafet adları isim tamlaması ve sıfat tamlaması şeklinde aşağıda gösterilmiştir:

5.3.1.Tamlamalarla Kurulan Kıyafet Adları

5.3.1.1.Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısında Kurulan Kıyafet Adları

Kelime gruplarından biri olan isim tamlamaları iki ismin yan yana gelmesiyle oluşur. Bir ismin anlamının iyelik eki alarak başka bir isimle tamamlanması esasına dayanır. Bir nesnenin başka bir nesnenin parçası olduğunu, bir nesnenin başka bir nesneye ait olduğunu ifade etmek için bu kelime grubuna başvurulur (Ergin, 2012: 381).

Banguoğlu'na göre belirtisiz isim tamlaması; “Kim halinde katılan ad ile iyelik eki getirilmiş bir katkıalan adtan oluşmuş adtakımına belirtisiz isim tamlaması” denir (Banguoğlu, 2015: 334).

Tarama sözlüğünde tespit edilen 21 adet belirtisiz isim tamlaması şeklinde oluşmuş kelime grupları şunlardır:

alın bağı

at götlüğü

at tonu

ayak tonu

baş bağı

baş çenberi

baş örtüsü

bel tolaması

boyun bezi

çit bezi

diz çağırısı

diz donu

eyer yapuğu

kasık taşı

ölu bezi

serçe yuvası

turna kırı

üskülü bezi

üst giyesi

yas tonu

yen başı

yılan kavı

5.3.1.2.Sıfat Tamlaması Yapısında Kurulan Kıyafet Adları

“Sıfat hiçbir ek almaksızın vasıfladığı, veya belirlediği adın önüne gelerek onunla bir takım teşkil eder. Buna *sıfat takımı* adı verilir” (Banguoğlu, 2015: 342).

Kelime gruplarından biri olan sıfat tamlamaları bir sıfat ile bir ismin yan yana gelmesiyle oluşturulur (Ergin, 2012: 380).

Tarama Sözlüğünde tespit edilen 14 adet sıfat tamlamasıyla kurulan kelime grupları şunlardır:

altun baş

asdar bez

atma ip

badem kürk

beğlik bez

dal fes

iç don

iç edik

ıssı don

kalemli futa

kahın sap

kişilik kaftan

kur kuşak

yinsüz ton

6.YÖRELERE ÖZGÜ KIYAFETLERİN KULLANIMI

Her yörenin kendine ait kıyafet kültürü vardır. Yörelere bu kıyafetlerini günlük yaşamlarında, iş hayatlarında, yöresel oyunlarında görmek mümkündür.

ağ: “*Bolvadin-Afyon; Dallica *Nazilli –Aydın; Kütahya; Eskişehir ve çevresi; Ankara çevresi; DS. I; 89” (Gülensoy, 2003: 10).

baş bağı: “Muradiye –Rize (DS. II; 554).

bel tolaması: “Malatya ve çevresinde kullanılır” (Gülensoy, 2003: 21).

biniş: “Akçakaya-Kayseri” (DS. II; 697).

camadan: “Manisa ve yöresi erkek giyiminde, üzerine giyilen, oldukça dar kesimli bedene tam oturan, boyu ortadan daha kısa yelek.”

“Ankara efe giyiminde, Osmaniye işlekleri üzerine giyilen yelek” (Gülensoy, 2003: 27).

çapak: “Karamanlı*Tefenni-Burdur” (DS. III: 1072).

çar: “Eski Ankara kadın giyiminde, sokağa çıkılacağı zaman, yakın komşuya giderken, başlarını örttükleri peştamal gibi bir örtü” (Gülensoy, 2003: 27).

çedik: “Türkmen giyimi-Kozak yaylası” (Gülensoy, 2003: 34).

çekme: “Ankara erkek giyiminde, şal kuşağın kuşanılması” (Gülensoy, 2003: 34).

çintiyan: “Zara ilçesi Yapak köyünde giyilen şalvarın kumaşı canlı renklerde desenli pazenlerdir.”

Yıldızeli ilçesi Topulyurt köyünde şalvarın üst kısmı lacivert renkli dokumadan yapılır. Paça kısımları ise taraklı kutnu kumaşandır (Gülensoy, 2003: 37).

diz donu: “İrişli –Bayburt; Sarıkamış, Selim-Kars; Gaziantep” (DS. IV; 1530).

gelik: “MarifÇankırı; *Beypazarı, Şabanözü*Polatlı, *AyaşAnkara” (Gülensoy, 2003: 5).

kalçın: “Ankara efe giyiminde, kışın giyilen ayakkabı türü” (Gülensoy, 2003: 75).

kıvrak: “Bursa ve yöresinde, genç kız baş giyiminde, dışarı yabana gidilirken giyilen elbise.”

“Yozgat ve yöresinde, gelinlerin başlarına örtülen, kırmızı veya yeşil ince ipekli örtü” (Gülensoy, 2003: 83).

tuman: “Harput’ta don yapımı için köynekte kullanılan kumaşlardır”

(Gülensoy, 2003: 131).

yılan kavı: “Yılan motifi olarak da adlandırılır. Ege bölgesi Türkmen kadın giyiminde giysinın eteğine işlenen stilize yılan motifi, Türkmen kadının koruyucusu sayılır” (Gülensoy, 2003: 144).

SONUÇ

Giyim kuşam, insan türünün yaşamsal ihtiyacı olarak iklim etkilerine karşı korunma süreci olarak başlamış, medeni gelişim hızlandıkça estetik bir boyut kazanmıştır. Bu estetik boyut insan topluluklarının buldukları coğrafya, iklim, dini ve kültürel alışkanlıklar, cinsiyet vs. gibi etkenlerle farklılıklar göstermiştir. Ayrıca kullanılan materyalden, işlenen motiflerden vb. unsurlardan yola çıkarak toplumsal bir statü simgeleri hale gelmiştir ki bu durum da giyim kuşamın medeni gelişime paralel olarak toplumsal katmanları ve bunların kurulu düzen içindeki konumunu vurgulayan bir unsur olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada, dilbilim ekseninde bir tarama yaparırken farklı disiplinlerin verilerini de dikkate alınmıştır. Tarama Sözlüklerinden seçilen adlar alınarak hem dilbilgisel hem de sosyolojik doğruları ortaya koyma gayreti denenmiştir.

Çalışmamızda XIII. Yüzyıldan günümüze kadar tarihi bir gelişim seyrinde olan Türkçenin kılık-kıyafet kavramına ilişkin bir çalışma hazırlandı. Tarama Sözlükleri kullanılarak yapılan çalışmada yüz altmış dört (164) kıyafet sözcüğü tespit edildi. Tespit edilen sözcükler sosyolojik (kıyafet ve moda, din, kimlik, türküler) , vücutta kapladığı yere göre ve dilbilgisel olarak sınıflandırılıp, örneklendirildi.

Sosyolojik olarak baktığımızda kıyafetin statünün bir göstergesi olduğu, dinde belirleyici rol oynadığı, türkülere konu olduğu ve değişen şartlara ayak uydurduğu görülmektedir.

Kıyafetlerin sınıflandırılmasında *tablo:1* de vücutta giyildikleri yere göre sınıflandırma yaptığımızda toplam 90 adet kıyafet sözcüğünün dağılımı: başa giyilenler 29, boyna giyilenler 2, kola giyilenler 2, ele giyilenler 3, ayağa giyilenler 14, bele giyilenler 1, içe giyilenler 7, dışa giyilenler 32 şeklindedir. Tablodan da gördüğümüz gibi dışa ve başa giyilen sözcüklerin oransal olarak fazla olduğu gösterilmektedir.

Tablo 1

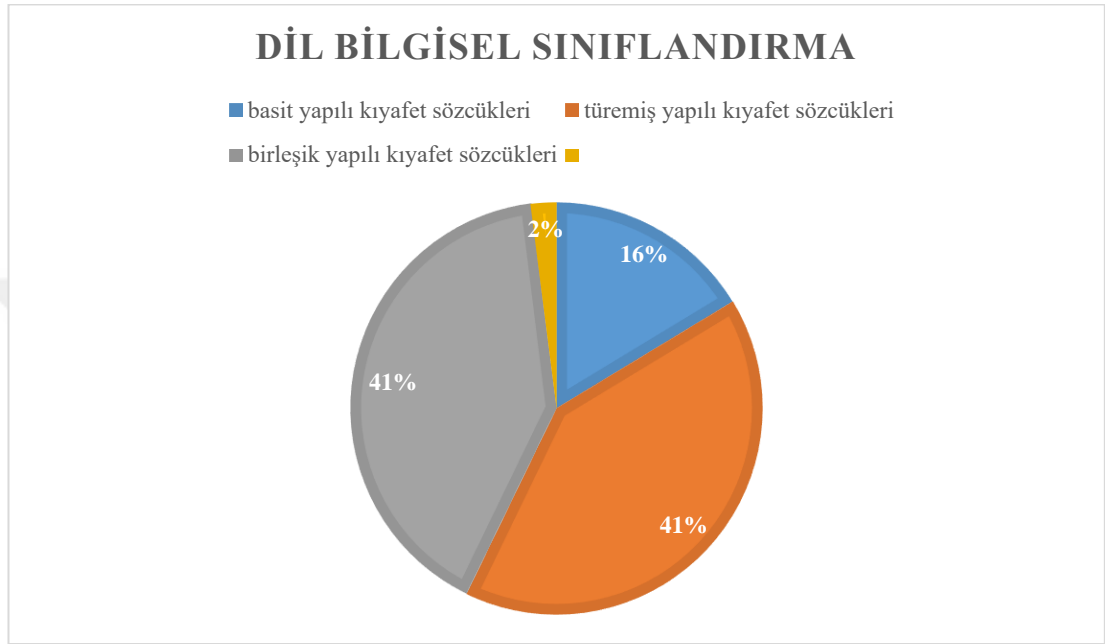
Kıyafet sözcüklerini *tablo:2* de leksik semantik olarak sınıflandırdığımızda toplam 93 sözcüğün dağılımı şu şekildedir. : adını kumaşından alan 12, şeklinden alan 13, benzediği nesneden alan 14, hammaddeden alan 10, vücutta giyildiği yerden alan 14, kapladığı organdan alan 12, eylem-nesne ilişkisinden alan 11, işlevinden alan 7 kıyafet sözcüğü tespit edilmiştir.

Tablo 2

Kıyafet sözcüklerini dilbilgisel olarak incelediğimizde toplam 70 kıyafet sözcüğünün tablo:3 te gösterildiği gibi dağılımı şu şekildedir: basit yapıli kıyafet sözcükleri 10, türemiş yapıli kıyafet sözcükleri 25, birleşik yapıli kıyafet sözcükleri 25 olarak gösterilmiştir.

Tablo 3

Kıyafet sözcüklerinin yörelere özgü kullanımları da gösterilerek kıyafetlerin her yörede kullanımlarına göre benzer özellikler gösterdiği görülmüştür. Son bölüm olarak ise Sözlük kısmına yer verilmiştir. Burada kıyafet adlarının etimolojik incelemesi yapılmıştır. Birden fazla sözlük incelenerek kıyafet adlarının kökenleri ve Türkçeye gelene kadarki değişim süreçleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Söz konusu çalışmamız giyim kuşam unsurlarının Türk toplumundaki gelişimine dair literatüre mütevazı bir katkıyı amaçlamıştır. Kıyafet adları dillerin söz hazinesinin büyük bir bölümünü oluşturur. Kıyafetler coğrafyanın, dinin, ulusallığın ve kültürün göstergeleridir. Ayrıca kültürel değerleri gösterme ve gelecek kuşaklara aktarmada mihenk taşlarından biridir. Bu gibi sebeplerden dolayı kıyafet adlarının incelenmesi ve kayıt altına alınması büyük önem taşımaktadır.

Çalışmamız esnasında kıyafet kavramının insanın tarihsel macerasından bağımsız olmadığı, insan topluluklarının özelde ise Türk milletinin yaşadığı çok yönlü değişimlerin bu alanda da etki sahibi olduğu görülmüştür. Kıyafetlerin kullanım amaçları, dildeki karşılıkları, milletimizin yaşadığı tarihsel macerayla eşgüdümlü bir şekilde biçimlenmiştir. Bu durumda kıyafet kavramının bir toplumun kültür macerasında dikkate alınması gereken bir unsur olduğunu göstermektedir ki bu anlamda yapılan ve yapılacak olan farklı çalışmaların söz konusu bağlantıyı daha kapsamlı olarak aydınlatmakta etkili olacağını düşünmekteyiz.

Çalışmamızda insana dair her şeyin incelemeye konu olabileceği ilkesini gözettilik. Kıyafet kavramının bir ihtiyaç olması, bunun yanında kullanıldığı çağa, coğrafyaya ve kültüre göre simgesel anlamlar içermesi çalışmamızın temel fikrini oluşturmuştur. Aynı zamanda dil denilen olgunun, insanın ve insan topluluklarının düşünce dünyasını aktarmada en önemli araç olmasından da yola çıkarak kıyafetlerle ilgili kavramların dilde, özelde de Türkçede, nasıl karşılık bulduklarını anlamaya çalıştık.

DİZİN

.

.şalvar · 25

A

ağ · 27, 57, 85, 91, 100
ağı · 27, 67, 74, 87, 100
albağ · 27, 58
alık · 27
alın bağı · 27, 70, 72, 77, 89
altun baş · 27, 70, 72, 75, 90
argaç (arkaç) · 28, 87
arış · 28, 100
arışlanmak · 27, 86
asdar bez · 28, 68, 75, 90
at götlüğü · 28, 77, 89
at tonu · 28, 89
atma ip · 28, 90
ayak tonu · 28, 57, 71, 77, 89

B

babuc · 28, 53, 79
badem kürk · 28, 75, 90
bala (II)(mala, vala) · 44
bala (mala, vala) · 28
baş bağı · 71, 89, 91
baş bağı (baş bezi) · 28, 44, 77
baş bağı(baş bezi) · 79
baş bağı, (baş bezi) · 72
baş çenberi · 28, 44, 71, 77, 79, 89
baş örtüsü · 29, 45, 80, 89
başmak · 100
başmak (paşmak) · 29, 87
başmak, (paşmak) · 53
becak · 29, 50, 85
beğlik bez · 29, 90
bel tolaması · 29, 73, 77, 80, 89, 91
bel toplaması · 71
belleme · 29, 58, 72, 77

beyik · 29
bez(böz) · 101
béz(böz) · 68
bîlan, belen · 29
biniş · 29, 58, 91
biz (böz) · 85
biz, (böz) · 29
boğasa (boğası) · 68
boğasa, (boğası) · 29
bolka · 29, 59
boyun bezi · 29, 51, 73, 78, 80, 89
butluk · 86
butluk, (butluğ) · 30
bürgü · 30, 45, 81, 87

C

camadan · 30, 59, 75, 91
camedan · 68
cebe · 30, 59
cimcime · 30, 54
cizme · 30

Ç

çabak, (çapak) · 30
çadır · 30, 45, 87
çağşır · 30, 87
çakmaklı · 30, 45, 87
çalma · 87
çalma (çelme) · 46, 81
çalma(çelme) · 101
çalma, (çelme) · 31
çapak · 31, 91
çapıt · 31, 69, 101
çapuk (çapük) · 57
çapuk, (çapük) · 31
çar · 85, 91
çar (car) · 46
çar, (car) · 31
çatma · 31, 82, 87

çedik · 31, 54, 91
çeki · 88
çeki (ceki) · 82
çeki (leçe) · 46
 çeki, (ceki) · 31
 çekme · 31, 81, 87, 91
 çenber · 31, 47
çilkava (çalkafa) · 59, 76
 çilkava, (çalkafa) · 31
 çintiyân · 31, 91
çit bezi · 89
çit bezi (çit) · 47
 çit bezi, (çit) · 32
çizme · 54
çokal · 88
 çukal, (çokal),(çukar) · 32

D

dal fes · 32, 47, 90
dalfes · 73
 delme · 32, 59, 88
 derincek (dirincek) · 32, 48, 101
 derlik (terlik) · 32
derlik(terlik) · 101
derlik,(terlik) · 59
dim · 69
 dimi · 32
 direzi (direze, direzin) · 32
 diz çağşırı · 32, 89
diz donu · 70, 89, 91
 diz donu (tiz donu) · 32
diz donu, (diz tonu) · 57
 dizlik · 33, 70, 73, 78, 80, 86
dolama · 88
dolama (II), (tolama (II)) · 60
dolama (II), (tolama(II)) · 82
 dolama (tolama) · 33
 don (ton) · 33
don(ton) · 85, 102
don, (ton) · 60
 durmaç · 33, 48, 69, 82, 88
 dutacak · 33, 73, 88
dutuk · 88
dutuk (I) (tutuk (I)) · 48

dutuk (tutuk) · 33
 dürülük · 33, 88

E

edik (edük) · 102
edik (edük, edik başmak) · 54
 edik (edük, edik, başmak) · 33
 eğindirik · 33, 88
 elçek · 33, 52, 71, 73, 80
 eldüvan · 34, 52
 ellik · 34, 78, 86
ellik (I) · 53, 83
 enselik · 34, 74, 80, 83, 86
 eyer yapuğu · 34, 89

F

fermele · 34, 60

G

geçeymen (güceymen, gecimen,
 gicimen, gücimen) · 34
**geçeymen, (güceymen, gecimen,
 gicimen, gücimen)** · 48
gelik · 91
 gelik (kelik) · 34
gelik, (kelik) · 54
 geyilür · 34, 61, 82, 88
geyim · 88
 geyim (giyim) · 34
geyim(giyim) · 61, 102
geyim, (giyim) · 83
 geyme · 34, 61
 geysi (giyesi, giyese, geyesi, geyesü) ·
 34
geysi(giyesi, giyese, geyesi, geyesü) ·
 61
geysi, (giyesi, giyese, geyesi, geyesü) ·
 84
 gezi · 35
gölmek · 24, 35, 62
 gön · 35, 69, 76, 85, 102

gönlecük · 35, 62
 gönlek · 35, 62, 103
 göte küstü · 35, 62
 göynek (göyünek) · 35, 62

I

ıssı don · 36, 63, 90

İ

iç don · 90, 103
 iç don (iç ton) · 35
iç don, (iç ton) · 78
iç edik · 90
 iç edik (iç edük, iç edüğü) · 35
iç edik, (iç edük, iç edüğü) · 54
 içlik · 35, 63, 72, 84, 86
 im · 36, 57, 85, 103

K

kalçın · 36, 55, 91
 kalemlı futa · 36, 90
kalevre · 25, 36, 55
 kalın sap · 36, 90
 kantura · 36, 63
 kapama · 36, 63, 88
 kasık taşı · 36, 69, 89
 kavtan · 37, 64, 103
 kazbaz · 37
 kazıl · 37, 76
 keçim (geçim) · 37
 kıvrak · 37, 49, 91
 kişilik kaftan · 37, 90
**kışilik kaftan (kışilik geyecek, kışilik
 giyesi, kışilik giyese, kışilik kaftanı,
 kışilik libası)** · 64
kolçak · 86, 103
 kolçak (kolçağ) · 37, 52
kolçak, (kolçağ) · 74, 80
kolluk · 86
 kolluk (kollık) · 37, 52
kolluk, (kollık) · 84

kolluk, (kollık) · 78, 81
kontuş · 26, 37, 65
 kur kuşak · 37, 90
kur kuşak, (kur kurma kuşak) · 83
 kuşah · 37, 56, 57, 104
 kürdeği · 37

L

leçek · 38
leçek, (leçek) · 49

M

mahrama · 38, 49

N

nezkep · 38, 49

Ö

ölu bezi · 38, 89
 öncek · 38, 74

P

pambuk · 69, 104
 pambuk (banbık, panbık, panbuğ,
 panbuk, panmuk) · 38
poşu · 24, 38, 49
 pusat · 38

S

sade · 38
 salbur (salbır) · 38
salbur, (salbır) · 55, 76, 83
 salyarlık · 38, 51, 86
 saruk · 39, 71, 88
 saya (saya kavtan, saya kaftan) · 39
 serçe yuvası · 39, 51, 89
 serpitme · 39, 49
 siyü · 39

sokman (sökmen) · 39, 55
 soyka (soyha) · 39
 söğe (söve, söye) · 39

Ş

şalvar · 65
 şarşap · 39
 şibit · 39, 55

T

tekele, (tegele, tekle) · 40, 66
 tiriz · 40
 tomak · 40, 55
 tuluk (tulguk, tulkuk, dulkuk, duluk) ·
 40
tuluk, (tulguk, tulkuk, dulkuk, duluk)
 · 66
tuman · 92
 tuman (tumman) · 40
 turna kırır · 40, 89
 tuvak · 40, 51

U

uğ · 40, 85

Ü

üsküf · 40, 50
 üskülü bezi · 40, 70, 76, 89
üst giyesi · 89

üst giyesi (üstlük) · 41
üst giyesi, (üstlük) · 67, 79

V

vala (bala (II)) · 50
 vala (bala) · 41

Y

yağlık · 41, 84, 86
yağlık-mendil · 25
 yalmak · 41, 67
 yan · 41, 85, 104
yancık · 86
 yancık (yancuk) · 41, 104
 yanlucuk · 41, 86
 yarlık · 41
yas tonu · 89
 yas tonu (yas giyesisi) · 41
yazma · 24
yemeni · 26
 yen · 42, 85
 yen başı · 42, 89
 yılan kavı · 42, 89, 92
 yilek · 42
 yinsüz ton · 42, 90
 yüzlük · 42, 51, 71, 74, 79, 81, 84, 86

Z

zencef (sencef) · 42
 zıibun · 42

AÇIKLAMALAR

A

arış: “dokumacılıkta tezgâha uzunlamasına gerilen iplik” < Uyg. *erüşi* (TT VI 391).

Karahanlı lehçesinde DLT’de *arış* “dokuma tezgâhının uzunlamasına telleri” (Ercilasun-Akkoyunlu 2015:555). Çağatay lehçesinde *arış*, *éřiş* “dokuma tezgâhının uzunlamasına telleri” (Sang. 37v 13;100r 24). Osmanlı lehçesinde *arış* “dokumacılıkta tezgâha uzunlamasına gerilen iplik” biçimlerinde bulunmaktadır (*Kel.XIV.41;TS 1 208*). Sözcük Çağdaş lehçelerde Teleüt lehçesinde *örüş* “tezgaha gerilen ip” Kırgız lehçesinde *eriş* “tezgaha gerilen ip” biçimlerinde bulunmaktadır (EDPT 239a).

ağ: “donun ortasındaki parça” Sözcük ilk eski Uygur lehçesinde *ağı arası arasın*ta “onun iki bacağı arasındaki bölge” biçiminde H I 23’te geçmektedir. DLT’de *ag* “iki parmağın arası” (DLT I 80). Kıpçak lehçesinde *ag* “iki parmak arasındaki bölge” (Kİ 16). Osmanlıcada *ag* “donun ortasındaki parça” (TS I 24). Çağdaş lehçelerde Kırım Tatarcasında *aw* “parmaklar arasındaki bölge” anlamında geçmektedir (EDPT 75a).

ağı: “İpekli kumaş” Sözcük ilk eski Uygur lehçesinde *ağı baram* “değerli eşya” biçiminde M I 15’te geçmektedir. Karahanlı lehçesinde KB’de *ağı* “sırmalı ipek kumaş” (KB 902). DLT’de *ağı* “sırmalı ipek kumaş” biçiminde (DLT I 89). Kıpçak lehçesinde *ağı* “bir tür ipek” (Kİ 17). Osmanlıcada *ağı* “sırmalı ipek kumaş” (TS I 7). (EDPT 78a).

B

başmak : “ayakkabı” < *ba-ş-mak* (bk. EDPT 382b). Karahanlı lehçesinde *başmak*, *başak*, *borsmuk* “ayakkabı, terlik” biçimleri vardır (DLT I 446). Çağatay lehçesinde *başmak* “ayakkabı, terlik” (Sang 124r 16). Kıpçak lehçesinde *başmak* “terlik” (Kİ 31). Osmanlıcada *başmak* “ayakkabı, terlik, sandalet” (TS I 448). Kelime çağdaş lehçelerde Kazak, Kumuk, Nogay *başmak* “ayakkabı, terlik”; Azeri, Osmanlı ve Türkmen lehçelerinde *başmak* “ayakkabı, sandalet” anlamlarında bulunmaktadır (EDPT 382b).

bez(böz): “Bez, kumaş.” Sözcük Yunancada *keten* anlamında kullanılmaktadır. Sözcük ilk Uygur lehçesinde *böz kapçukta urup* “bez kapçuk giyip” biçiminde H I 99’da geçmektedir. *bö:z* “bez” biçiminde Kaş.III 122’geçmektedir. Kutadgu Bilig de ise *saña teggüsi ol iki böz ülüş* “senin hissene düşecek şey iki parça bezden ibarettir” anlamında 1420:XIII(?) geçmektedir. Çağatay lehçesinde *böz* kelimesi “çok kalın pamuklu kumaş” anlamında Vel.150’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *böz* , Türkmen lehçesinde ise *bé:z* şeklinde Hou.I9,10’da geçmektedir. Osmanlıcada *béz* “pamuklu kumaş” (TTS II 157). anlamında geçmektedir (Clauson 72 389).

C-Ç

çapıt: “Âdi bez, paçavra.” Kelime Kır. da *çapan çapkıt* “dış giyim” ve *çopkut* “vücut zırhı” anlamında geçmektedir. Osmanlıcada *çaput* “paçavra, yama” anlamında geçmektedir (Clauson 72 396). Xak.’de *çapğut* şeklinde “yastıklı giysi” anlamında, Kıpçak lehçesinde ise *çaput* şeklinde “yamalı giysi” anlamında İd.4I.’da geçmektedir.

çalma(çelme): “Yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık.” Çağatay lehçesinde *çalma* kelimesi “başa sarılan çizgili, ince bir tülbent” anlamında San.208v.24’de geçmektedir. Kom. “turban” anlamında CCI, Osmanlıcada yine “turban” anlamında TTS II 207’de geçmektedir (Clauson 72 420).

D

derincek (dirincek): “Başörtüsü.” Kelime “pelerin, sarıcı” anlamlarına gelmektedir. Oğuzca da *terinçek* şeklinde “ince, keten bir giysi” anlamında, Kaş I 510:XIV Muh.(?)’da ise “kadınların giysilerinin altında” “pelerin ve sarıcı” anlamlarında *tere:nçek* şeklinde Rif. I49’da geçmektedir. Xwar.’da ise “ben başörtümü yüzüme örttüm” anlamında Nahc.415,I’de geçmektedir (Clauson 72 552).

derlik(terlik): “Üstten giyilen ince elbise” Kelime Çağdaş lehçelerde Tuv.’da *derlik*, Kır. ’da *terdik*, Tkm.’de *derlik* biçiminde “eyer keçesi” anlamında geçmektedir. Osmanlıcada “terlik” anlamında “teri emmek için ağır botların altına giyilen hafif bir iç ayakkabı” olarak Doerfer II 894’de geçmektedir. Xak. *terlik* (Kaş.I 476) Çağatay lehçesinde *térlik* biçiminde San.57r.27’de (edrim), Osmanlıcada ise *derlik* biçiminde “ince şeffaf bir giysi” anlamında geçmektedir (TTS II 286; III 187; IV213.) (Clauson 72 546).

don(ton): “İç donu” Kelime “giysi, giyim” anlamlarına gelip Osmanlıcada *don*; Tkm.’de *do:n* şeklinde geçmektedir. Kelime ilk Uygur lehçesinde *tonnuş biti* “giysi biti” şeklinde M I 8,14’de geçmektedir. Yine kelime Budist metinlerde *ton* şeklinde geçip “giyim” anlamında U II 15,13’de geçmektedir. KB 84(tul); 474(2at):XIII(?)At.’de *könilik tonun ked. keçim ton talusı könilik tonu* “iyilik giysilerini giyin giyilen iyilik giysileri en seçkin giysilerdir” biçiminde 167-8’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *ton* kelimesi “giyecek kaftan manasına” olarak Vel.224’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *to:n* biçiminde kullanılıp “bir kürk giysisi” anlamında Hou.19,12’de geçmektedir. Osmanlıcada ise *don/ton* biçiminde TSS I 217; II 314; III 204; IV236’da geçmektedir (Clauson 72 512-513).

E

edik (edük): “Koncu kısa çizme konçlu mest.” Sözcük Xak. *etük* olarak “çizme” anlamında Kaş. I 68’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *ötük* biçiminde *ayağa gelen edik* “ayağa giyilen çizme” anlamında San. 62v.13’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *etü:k* biçimiyle Hou.19,4’de geçmektedir. Tkm. *edük* İd.8:xv’de ve Osmanlıcada *edük* biçimiyle TTS I 253’de geçmektedir (Clauson 72 50).

G

geyim(giyim): “Elbise, urba”. Kelime ilk uygur lehçesinde *arığ ton keğimleriğ keğip* biçiminde U II 42,32-3;a.o. TT VIII D.38’de geçmektedir. KB’de *yétürse içürse keğürse keçim* 2280; *eginke keçim* 3664;a o 4773:XIII(?)167-8 *to:n* biçiminde geçmektedir. Osmanlıcada *geyim/giyim* ; Tkm.’de *geyim* şeklinde kullanılmaktadır (Clauson 72 -704).

gön: “Ham kösele, deri.” Sözcük “tabaklanmış deri” anlamına gelmektedir. İlk eski Uygur lehçesinde *kön işlesersen tavar kor bolur* “deriyi işlersen koyun kör olur” anlamında TT VII 28,4’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *gön* “bir çeşir tabaklanmış deri” anlamında San 310r.7’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *kön* biçiminde İd.85’de, Osmanlıcada ise *gön* biçiminde “ham deri” anlamında TTS I 319’da geçmektedir (Clauson 72 725).

gönlek: “Gömlek”. Kelime Kır.’da *köynük* ;Kzx.’de *köylek* , Nog. *köylek* , Osm.’da *gömlek* biçiminde See Doerfer III 1652. ‘de geçmektedir. DLT’ de *könlek algamış* biçiminde Kaş.III 383;a.o. III 350’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *könlek* biçiminde San.310r.21’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *kö:nle:k* biçiminde Hou.18,12 biçiminde geçmektedir. Osmanlıcada gönlek TTS I 321; II 450; III 308; IV 353’ de geçmektedir.

I-İ

iç don: “Don, iç pantolonu.” Kelime *iç* “iç” ve *to:n* “giysiler” anlamında geçmektedir. İlk eski Uygur lehçesinde *tişi kişiniñ ictonınıñ ağında* “kişi kişinin içdonunun ortasında” anlamında TT VII 26,9-10’da geçmektedir. Çağatay lehçesinde *ıstan* “diz donu” anlamında Vel. 63’te geçmektedir. Kıpçak lehçesinde ise *içton* şeklinde Hou.18,13’de geçmektedir (Clauson 72 21).

im: “İç donu, don.” Sözcük ilk eski Uygur lehçesinde *üm kişeninde ısırsar* “pantolonun bağlarını kemirmek” biçiminde TT VII 36,14-15’de geçmektedir. DLT’de *üm* “şalvar, tuman, pantolon” (DLT III 31). Kıpçak lehçesinde *i:m* “iç ton” HOU.18,12’de Osmanlıcada ise *im* “pantolon” anlamında TTS I 376’da geçmektedir.

K

kavtan: “kaftan” Sözcük “dış giyim, elbise” anlamına gelmektedir. Xak. *kafta:n* biçiminde “elbise” anlamında Kaş. I 435’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *kaptan* “elbise” anlamında Vel.314’de geçmektedir. Xwar. *kaftan* biçiminde “elbise” anlamında Qutb 128’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *kaptan* biçiminde İd.67’de geçmektedir (Clauson 72 582).

kolçak: “Kola geçirilen kılıf.” Azeri lehçesinde *ğolçağ*, Osmanlıcada *kolçak* “eldiven” İlk eski Uygur lehçesinde “*iki ko:lıçakın atası boy(unın) koçup*” “iki koluyla babasının boynunu sıkıp” anlamında U III 64,13-14.’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *kolçak* biçiminde San. 290r.10.’da geçmektedir (Clauson 72 618).

kuşah: “Kuşak.” Sözcük Kuzeydoğu dillerinde *kurçak*, *kurçağ*, *kurçu* şeklinde, NC Kır.’da *kırço:kurço*, Kzx.’de *kursaw* şeklinde “namlu kasnağı, çadırın çevresi” anlamında, SW Az.’de *ğurşağ*, Osmanlıcada *kuşak*, Türkmencede *ğuşak* ise “kemer” anlamında Doerfer III 1565’de geçmektedir. Xak.’de *kurşa:ğ* Kaş.I 464’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *kurşak* “kemer” anlamında San.286r.II’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde ise *ku:şak* biçiminde Hou.19,3’de geçmektedir (Clauosun 72 664).

P

pambuk: “pamuk” < Grek. *bombux* < Soğd. *panba*. Tarihi lehçelerde *mamak*, *mamug* biçimindedir, Clauosun Oğuzcada *bamuk* > *pambuk* > *pamuk* biçiminde değişim gösterdiğini ifade eder (EDPT 345b). Çağdaş lehçelerde sözcük Kırgız ve Kazak lehçelerinde *mamık*, *mamuk*, Azeri lehçesinde *pambığ*, Türkmencede *pa:mik* biçimlerinde görülmektedir (EDPT 345b).

Y

yan: “Cep, kemer, kese.” Sözcük Xak. *yéη* biçiminde “bir kol” anlamında Kaş. III 362’de geçmektedir. KB’de *yaka yéη tutar* “yaka, kol tutar” anlamında 3541;a.o.5974’de geçmektedir. Çağatay lehçesinde *yéη* Vel.412, Kıpçak lehçesinde *yéη* Hou.19 I, Osmanlıcada *yéη* biçiminde TTS I 819’da geçmektedir

(Clauosun 72 940).

yancık (yancuk): “Kese torba boyundan geçirilerek yana asılan çanta” Sözcük Kaş. III 45’de *yançuk* biçiminde geçmektedir. Çağatay lehçesinde *yancuk* biçiminde San.339r.7’de geçmektedir. Kıpçak lehçesinde *yançu:k* biçiminde Hou.I9,4’de geçmektedir. Osmanlıcada *yancuk yancık* biçiminde TTSI 778; II990; III763; IV835 ‘de geçmektedir.

KAYNAKÇA

- CLAUSON, Sir Gerhard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Londra: Oxford At The Clarendon Press.
- ARGIT, Betül İpşirli (2015). *Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam*. Antik Çağ'dan XXI. yy'a Büyük İstanbul Tarihi Cilt IV.
- SARITAŞ, Süheyla, TÜRKSÖY, Mehtap, BİLEN, Suna (2007). *Balıkesir ve Çevresinde Geleneksel Kadın Giysisi "Ferace" Hakkında Etnografik Bir Araştırma*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi
- ARTUN, Erman (2008). *Adana-Osmaniye Halk Kültüründe Giyim Kuşam Gelenekleri*. Halk Kültüründe Giyim Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyum Bildirileri. Eskişehir
- ERCİLASUN, Ahmet- AKKOYUNLU, Ziyat (2018). *Dîvânu Lugâti't Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- ERGİN, Muharrem (2009). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yayınları
- YÜCEL, Sibel, TİBER, Bahar (2018): *Hazır Giyim Endüstrisinde Sürdürülebilir Moda*. Uşak: Uşak Üniversitesi Tekstil Mühendisliği Bölümü
- ABALI, Nurullah (2009). *Geleneksel ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul: İlke Yayıncılık
- ATALAY, Besim (1999). *Dîvânu Lügâti't- Türk*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- MERÇİL, Erdoğan (2007). *Selçuklular'da Hükümdarlık Alâmetleri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- MERİÇ, ÜMİD vd. (1991). *İslâm'da Kılık Kıyafet ve Örtünme*. İstanbul: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı Yayınları
- KOÇU, Reşat Ekrem (1969). *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları
- DİLÇİN, Cem (1996). *Tarama Sözlüğü(I-VI)*. Ankara Üniversitesi Basımevi TDK. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- BOZKURT, Nebi (2002). *Kıyafet. TDV İslâm Ansiklopedisi (cilt.25)* Ankara: TDV

- İLGEN, Abdulkadir (2001). *Eski Türk Topuluklarında Kılık Kıyafet*. Türk Dünyası Araştırmaları
- ERDEN, Attila (1998). *Anadolu Giysi Kültürü*. Ankara: Dumat Ofset
- TÜRKYILMAZ, Dilek (2019). *Toplumsal Bellekte Kıyafetin Türküsü*. Ankara: 9. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Türk Halk Edebiyatı: Dumat Ofset
- ŞENOCAK, Emine (2008). *Yöresel Kıyafetlerin Türkülerdeki Yeri*. Eskişehir: Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları
- KARAASLAN, Selda.(2010). *1980 Sonrası Türk Toplumunda Din EksenliDönüşümlerin Kadın Kıyafetlerinin Değişimine Yansımaları* (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ŞAHİN, Gönül.(2010). *Din ve Moda* (Yüksek Lisans Tezi) Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEZCAN, Mahmut.(1983). *Giyim Olgusuna Sosyo-Kültürel Bakış ve Türklerde Giyim* Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi
- ÇELİKSAP, Sefa.(2015). *Giyim ve Modanın Kısa Öyküsü* İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi (Yıl.1 sayı.1)
- GÜLENSOY, Baybars.(2003). *Türkiye Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. İstanbul: Motif Vakfı Yayınları
- KAFESOĞLU, İbrahim.(1984). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- YEŞİLYURT, Ekber.(2008). *Baş Bağlamanın İletişimdekiDili*. Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları
- BAYSAL, KASAP, KURT.(2008). *Halk Giyim Kültüründe Kadın Başlıkları*. Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve SüslenmeUluslararası Sempozyumu Bildirileri Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları
- ÇİVİTÇİ, ERTÜRK vd. *Giysi Seçimi*: Eskişehir: TC Anadolu Üniversitesi Yayını No:2689 Açıköğretim Fakültesi Yayını No:1655
- KUTLU, Muhtar- ÖZBEN, Abdurrahim.(2008). *Kimlikler Sembolü Olarak Giyim Kuşam ve Süslenme*. Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam veSüslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Eskişehir: Eskişehir OsmangaziÜniversitesi Yayınları

- ÖGEL, Bahaeddin.(1985). *Türk Kültür Tarihine Giriş V*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları
- ÖGEL, Bahaeddin.(1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- BANGUOĞLU, Tahsin. (2015). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- AKSAN, Doğan. (2015). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TEZCAN, Mahmut. (2000). *Türk Ailesi Antropolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi
- FERRARİ, Nicole Kaççal. (2009) *Türk-Osmanlı Saray Literatürü* (12.-20. Yüzyıl). Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
- OCAKOĞLU, Nuran. (2018). *Osmanlı Sarayı Kadın Giysileri Ve Günümüz Giysi Tasarımına Bir Uyarlama*. Ulakbilge-06-30-02
- DURSUN, Çalışan, ABANOZ, Gülden. (2019). *Düzce İli Geleneksel Özel Gün Kadın Giysilerinin İncelenmesi*, Gaziantep Üniversitesi Araştırma Makalesi
- KUBBEALTILUGATI. (lügatim.com/s/destar)
- <https://www.nisanyansozluk.com/kıyafet> (erişim tarihi: 24.04.2021)
- TÜRKOĞLU, Sabahattin (2002), *Tarih Boyunca Anadolu'da Giyim Kuşam*. (Tarih Öncesi Çağlardan Osmanlı Devletine Kadar), İstanbul: Kendi Yayını.
- ARSLAN, SİNEM.(2012).*Osmanlı Dönemi Denizci Kıyafetleri*.(Yüksek Lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
- TEZCAN, TÜRKOĞLU, EROĞLU, Türker-YATMAN, Eda (2008) *Türk Halk Oyunlarında Giysi Sorunu ve Geleneksellik*, Halk Kültürü'nde Giyim-Kuşam ve Süslenme Uluslararası Sempozyumu Bildirileri Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Basımevi.
- ÇETİN, Hakan.(2018) *Ondokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Kıyafet Albümü*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi sayı: 87
- YILMAZ, Dilek.(2011) *Osmanlı Dönemi 19.Yüzyıl Modası ve Değişimi*. İstanbul: Yüksek Lisans Tezi
- ERASLAN, Kemal. (2012) *Eski Uygur Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

- ÇAĞDAŞ, Miyase. (2002) *Kadın Giyiminde Kapanma Payı ve Yaka Çizim Teknikleri*. Nobel Yayın
- *TÜRK HALK MÜZİĞİ SÖZLÜ ESERLER ANTOLOJİSİ CİLT- 1 2009*: TRT YAYINLARI
- GÜNAY, Doğan. (2007) *Sözcükbilime Giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları
- AKYILDIZ, Didem. (2017) *Tarama Sözlüğü: Sözlükbilimi İlkeleri Çerçevesinde Betimsel ve Eleştirel Bir Değerlendirme*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi (Cilt 56-Sayı 56)
- GÖÇER, ALİ. (2012) *Dil Kültür İlişkisi ve Etkileşimi Üzerine* Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, 50-57

RESİM LİSTESİ

- RESİM 1:** KAFTAN
RESİM 2: KİŞİLİK KAFTAN
RESİM 3: FERACE (KONTUŞ)
RESİM 4: ŞALVAR
RESİM 5: TULUM
RESİM 6: GÖMLEK
RESİM 7: GÖTE KÜSTÜ
RESİM 8: BÜRGÜ
RESİM 9: BAŞ ÖRTÜSÜ
RESİM 10: DALFES
RESİM 11: ELDİVEN
RESİM 12: ÇATMA
RESİM 13: BASMA (ÇİT BEZİ)
RESİM 14: CAMEDAN
RESİM 15: BİNİŞ
RESİM 16: ÜSKÜF
RESİM 17: ÇAR
RESİM 18: KALÇIN
RESİM 19: DOLAMA
RESİM 20: SARIK (ÇALMA)
RESİM 21: KUŞAK
RESİM 22: AĞI (İPEKLİ KUMAŞ)
RESİM 23: DUVAK
RESİM 24: ELBİSE

GRAFİKLER TABLOSU

GRAFİK TABLOSU 1: KIYAFET ADLARININ VÜCUTTA GİYİLDİKLERİ YERE GÖRE GÖSTERİLMESİ

GRAFİK TABLOSU 2: KIYAFET ADLARININ LEKSİK-SEMANTİK OLARAK GÖSTERİLMESİ

GRAFİK TABLOSU 3: KIYAFET ADLARININ DİLBİLGİSEL OLARAK GÖSTERİLMESİ